

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

**UKREPI ITALIJANSKIH VLAD ZA
GOSPODARSTVO V 19. IN 20. STOLETJU**

Ljubljana, julij 2003

NIKO TUL

IZJAVA

Študent Niko Tul izjavljam, da sem avtor tega diplomskega dela, ki sem ga napisal pod mentorstvom prof. dr. Zarjana Fabjančiča in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____

Podpis: _____

KAZALO

UVOD	1
1. RAZVOJ GOSPODARSTVA V LIBERALNI ITALIJI 1850-1918	3
1.1. EKONOMSKI IN POLITIČNI PROBLEMI OB ZDRUŽITVI V ENOTNO DRŽAVO	3
1.1.1. ZDRUŽITEV JAVNIH FINANC	5
1.1.2. MONETARNA UNIJA	5
1.2. OBDOBJE DESNIČARSKIH VLAD 1861-1876	6
1.2.1. PROBLEMI JAVNIH FINANC	6
1.2.2. UČINKI PRISILNEGA TEČAJA	6
1.2.3. ŽELEZNICE IN JAVNA DELA	7
1.2.4. NAPREDEK INDUSTRIJE V ČASU DESNIČARSKIH VLAD	7
1.2.5. RAZPRAVA O STANJU V INDUSTRIJI	9
1.3. NASPROTOVANJA V OSEMDESETIH LETIH 19. STOLETJA	10
1.3.1. RAST INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE IN STAGNACIJA V RAZVOJU KMETIJSTVA	10
1.3.2. FISKALNA POLITIKA	11
1.3.3. ODPRAVA PRISILNEGA TEČAJA	13
1.4. DESETLETNA GOSPODARSKA KRIZA 1887-1896	13
1.4.1. EKONOMSKA POLITIKA IN CIKEL V GOSPODARSTVU	13
1.4.2. FINANCIRANJE INVESTICIJ	13
1.4.3. PROPAD BANČNEGA SISTEMA	14
1.4.4. REORGANIZACIJA EMISIJSKE DEJAVNOSTI	15
1.5. OBDOBJE PRVEGA MINISTRA GIOLITTIJA	16
1.6. VOJNA EKONOMIJA	17
2. OBDOBJE PO PRVI SVETOVNI VOJNI IN POJAV FAŠIZMA	18
2.1. POSLEDICE VOJNE IN OŽIVLJANJE GOSPODARSTVA 1919-1922	18
2.2. STABILIZACIJA LIRE IN DEFLACIJSKA KRIZA 1923-1929	21
2.2.1. POSLEDICE REVALORIZACIJE LIRE ZA GOSPODARSTVO	22
2.3. VELIKA GOSPODARSKA DEPRESIJA IN PONOVDNA OŽIVITEV GOSPODARSTVA V LETIH 1929-1939	24
2.4. DRUGA SVETOVNA VOJNA 1939-1945	26

3. OBDOBJE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI IN OBNOVA	28
3.1. POVOJNA OBNOVA 1945-1949	28
3.2. FAZA INTENZIVNEGA RAZVOJA 1950-1967	31
3.3. EKONOMSKA POLITIKA V OBDOBJU 1968-1980	34
3.4. EKSPANZIVNA EKONOMSKA POLITIKA SOCIALISTIČNIH VLAD 1980-1992	38
3.5. ITALIJA V EVROPSKI UNIJI 1992-2003	39
SKLEP	43
LITERATURA	44
VIRI	45

UVOD

Predmet diplomskega dela je obravnavanje odločitev italijanskih vlad, ki so v sto petdesetih letih zaznamovale razvoj italijanske države. Ukrepov je seveda bilo veliko, zato so v tem delu strnjeni le najpomembnejši. Obdelani so predvsem ukrepi na področju denarnega sistema, mednarodne trgovine in fiskalne politike.

Primarni namen diplomskega dela je ugotoviti razlike v razvoju kapitalističnega gospodarstva v državi Italiji v primerjavi z drugimi evropskimi državami, kjer se je odvijal podoben proces. Možne vzroke za razlike v gospodarskih kazalnikih med državami lahko pripišemo tudi gospodarskim ukrepom, poleg tržnih zakonitosti in naravnih bogastev. Zelo pomembna je identifikacija vseh potencialnih primerjalnih prednosti, ki so jih ali pa jih niso izkoristile različne vlade pri oblikovanju svojih ekonomskih politik.

Postopek, ki je bil uporabljen pri pisanju diplomskega dela, temelji na študiju zelo obsežne literature, na podlagi katere sem kronološko razporedil vse pomembnejše ukrepe in njihove posledice. Iz monografij, člankov in spleta sem sintetiziral in interpretiral večji del najpomembnejših dejanj, ki so zaznamovala kapitalistično evolucijo na Apeninskem polotoku.

Temeljna teza diplomskega dela se navezuje na pomanjkanje znanja in izkušenj številnih politikov in ekonomistov, ki so predstavljali večino v organih odločanja. Če bi lahko zavrteli čas nazaj, bi se v večini primerov odločili za drugačne in bolj učinkovite ukrepe. Res pa je, da so prav te napake pripomogle k izboljšanju in k večjemu premišljevanju pri sprejetju katerekoli odločitve za gospodarstvo v današnjem času. Prav zaradi tega se je Italija, kot jo poznamo danes, vedno znala učiti na svojih napakah, kar je pripomoglo, da je danes ena od najbolj razvitih industrijskih držav na svetu.

Italija je kapitalistična država, ki je nastala skoraj sočasno z uvedbo samega kapitalizma kot svetovnega družbenega reda. Njeno pot skozi čas lahko razložimo s tremi obdobji njene zgodovine, po katerih je tudi to delo razdeljeno. Potovanje skozi čas se začne z obravnavo ekonomske politike v liberalni Italiji, temu sledi prelomni trenutek prve svetovne vojne, takoj za tem vzpon in padec fašističnega režima, druga svetovna vojna kot drugi prelomni trenutek in nato še povojno obdobje do vključno današnjih dni.

V času liberalne Italije je prihajal na oblast bogat meščanski sloj, ki je skušal uveljavljati svoje interese preko večine v italijanskem parlamentu. Dobiček, tveganje, pričakovanja in liberalizacija na vseh področjih gospodarstva so bila gesla, na katere so se ti interesi opirali. Nerazvita infrastruktura, pomanjkanje industrijskih obratov, neučinkovita gospodarska politika je samo nekaj izhodišč, na temelju katerih lahko začnemo z analizo razvoja italijanskega kapitalističnega gospodarstva. Tudi velike razlike med regijami, ki so ustvarile

ново skupno državo, so veliko prispevale k nefleksibilnosti delovne sile in k nemobilnosti kapitala. Zagon gospodarstva se je začel šele proti koncu 19. stoletja, ko je bilo zgrajenih že večine železnic in novih industrijskih obratov. Prosta mednarodna trgovina je začela omogočati izkoriščanje primerjalnih prednosti v proizvodnji tekstilnih, mehaničnih in prehrabnenih izdelkov. Konec razvoja, ki ga je narekoval trg, se je končal z odločitvijo za vstop v prvo svetovno vojno. Niti razvoja je prevzel politični vrh, ki je svoja početja skušal opravičevati z raznoraznimi izmišljenimi nacionalnimi interesi. Civilno gospodarstvo se tako spremeni v vojaško.

V obdobju med obema vojnama konverzijska kriza in težavna normalizacija razmer prineseta najhujšo »bolezen« v zgodovini Italije – fašizem. To je pomenilo strog nadzor nad gospodarskimi dejavnostmi, javnim življenjem in nad svobodo izražanja ter gibanja. Odločitve so se sprejemale zelo hitro. Razpravljanja v parlamentu ni bilo več, kar je pomenilo, da so se te odločitve, ne glede na morebitne slabe in dobre strani vsekakor sprejele. Opustošeno gospodarstvo zajame še svetovna gospodarska depresija, kar privede do prisotnosti države na prav vseh področjih družbenega življenja. Fašistična oblast poleg birokracije, omejevanja svobode in racionalizacije z resursi popelje Italijo v drugo svetovno vojno, za katero niti gospodarstvo in niti ljudje niso bili pripravljeni. Potek dogodkov je na srečo pripeljal do preuranjenega izstopa Italije iz konflikta, tako da se je večina infrastrukture uspela ohraniti.

Ob koncu vojne in po odstavitvi fašističnega režima se začne tako imenovano obdobje krščansko-demokratičnih vlad, ki bo trajalo vse do osemdesetih let 20. stoletja. Pojavi se nova vrsta demokracije, ki ponovno zagotovi »trezno razmišljanje« pred sprejetjem vsakršne pomembnejše odločitve. Prvotna naloga teh vlad je bila zagotovitev socialne stabilnosti ob zmerni gospodarski rasti. To so skušali doseči ob pomoči drugih evropskih držav, ki so se tudi otepale posledic vojne, imele pa so tudi podoben cilj kot Italija – mir in stabilno gospodarstvo. Ponovna vrnitev upanja in zmanjšanje negotovosti so povzročile močno državno in privatno investicijsko dejavnost, ki sta ob podpori stabilnega monetarnega sistema povzročili pravi gospodarski čudež v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja. Konec tega obdobja rasti zaznamujejo predvsem naftni šoki v sedemdesetih letih in propad mednarodnih monetarnih sporazumov. Osemdeseta leta prinesejo na oblast t.i. socialistične vlade, ki začnejo s politiko po zgledu ekonomske ponudbe, ki se je sočasno odvijala v ZDA. To je pomenilo znižanje davkov, kar je sicer ugodno vplivalo na investicije, toda povzročilo je tudi ogromen javnofinančni primanjkljaj, ki so ga podedovale vlade v devetdesetih letih. Prav ta leta so bila ključna za popolno integracijo v evropske povezave, ki so pred pristopom zahtevale urejene razmere na področju javnih financ. Začelo se je obdobje hitrega menjavanja vlad, ki je samo še škodovalo težki situaciji, ne glede na to pa so te vlade z velikimi težavami uspeli izrabiti vse ponujene priložnosti za pridružitve k evropski družini kapitalističnih držav.

1. RAZVOJ GOSPODARSTVA V LIBERALNI ITALIJI 1850-1918

Med letom 1850 in prvo svetovno vojno so se v Italiji, kot tudi v drugih evropskih državah, pojavile spremembe v načinih proizvodnje, ki zaznamujejo zagon modernega gospodarskega razvoja. Osnova za analizo tega procesa je bila gospodarska zaostalost Apeninskega polotoka v primerjavi z drugimi geografskimi območji tedanje Evrope.

1.1. EKONOMSKI IN POLITIČNI PROBLEMI OB ZDRUŽITVI V ENOTNO DRŽAVO

Proces unifikacije italijanskih dežel lahko primerjamo s podobnim procesom, ki se je odvijal v nemških deželah v istem obdobju. Proces sta si navzven podobna, če pa pogledamo, kaj je dejansko združilo različne dežele, ugotovimo, da gre za dva popolnoma različna postopka. Že v dvajsetih letih 19. stoletja so nemške dežele s Prusijo na čelu oblikovale *Zollverein* – carinsko unijo, ki je bila temelj za prosti pretok kapitala in ljudi preko velikega števila mej. V petdesetih in šestdesetih letih 19. stoletja opazimo že zelo razvito železniško omrežje, ki omogoča stike med različnimi gospodarskimi družbami, ki preko sodelovanja z bankami postavijo temelj za združitev v skupno državo. Enoten trg postane tako temelj modernega ekonomskega razvoja.

V Italiji je carinska unija ostala na ravni projekta, železniško omrežje ni ustrezno povezovalo različne regije, kar je zaznamovalo zaostalost teh območij. Obrtnikom oziroma rokodelcem, ki so bili razpršeni na različnih območjih, ni bila dana možnost, da bi prešli na bolj industrijski način proizvodnje. Niti razvoja so držali v rokah bogati meščani iz Piemonta in Toskane, ki so dosegli izločitev predstavnikov ljudskih množic in postali glavni akterji v procesu industrializacije.

Temelj združitve italijanskih regij sta bila samo diplomacija in kultura (Carocci, 1975, str. 75). Pri tem gre omeniti vlogo desničarskih združenj, ki so si prizadevala omejiti razvoj demokratičnih in revolucionarnih gibanj, kar bi bil povod za vojaške intervencije s strani Avstrije in Francije. Samo na nezadovoljnem jugu je skrbelo za red dvesto tisoč vojakov, ki so imeli nalogo zadušiti vsakršen poizkus vstaje obubožanega prebivalstva. Opazno je, da se v tistem času italijanski državniki niso zavedali, da je vzrok za vse tegobe samo gospodarska kriza in velike razlike med severom in jugom. Unifikacija je bila tako dosežena samo na listinah, ki pa niso bile odraz realnega stanja.

Na londonski konferenci leta 1867 so podelili Italiji naslov šeste evropske kontinentalne velesile. Namesto političnega in ekonomskega statusa sta bila kriterija geografska in demografska dimenzija. Veliko državnikov je bilo zagovornikov le-teh, glavni zagovornik pa je bil knez Metternich. Chabot je prikazal drugačen pogled na novo nastalo državo. Označil jo

je kot vazalsko državo imperialistične Francije, in sicer z omejenimi notranjepolitičnimi možnostmi, z neurejenimi financami, vedno v nevarnosti revolucije in kontrarevolucije, z avanturistoma Garibaldijem in Mazzinijem, ki vedno iščeta nove dogodivščine. Z ekonomskega vidika pa so države kot tedanja Švica, Nizozemska, Velika Britanija in Belgija imele dvakrat višji bruto domači proizvod na prebivalca. Podatki za ta čas kažejo, da se potrošnja surovega bombaža giblje okoli 3% potrošnje v Veliki Britaniji, 9% v Franciji in 11% v Nemčiji. Železniško omrežje, simbol tedanjega razvoja, je obsegalo 2400 km, kar je kot v Španiji ter malo nad obsegom v majhni Belgiji.

V tem kontekstu lahko opozorimo na problem ne enega ampak več italijanskih gospodarstev. Zelo opazen je namreč moderen ekonomski razvoj na severozahodu države in splošna zaostalost na jugu. Takšne razmere lahko označimo kot dualizem, ki ga potrjujejo tudi takratni ekonomski in demografski kazalniki. Na prvem mestu je stagnacija rasti urbanega prebivalstva, katere edine izjeme so mesta Milano, Torino, Genova in Firenze. Stopnja nepismenih se v Lombardiji in Piemontu giblje med 50-55 odstotki, v nekdanjem Kraljestvu obeh Sicilij pa med 86-90 odstotki. Temelj vrzeli med severom in jugom ostaja vsekakor visoka nezaposlenost kmečkega prebivalstva.

Organizacijo državne administracije je vodila že omenjena elita, ki si je izbrala ustavno monarhijo po vzoru Sardinskega kraljestva. Volilno telo je predstavljala zožena populacija moških, ki so bili dolžni plačati takso, in sicer glede na svojo profesionalno in regionalno pripadnost. Ob prvih volitvah pozimi leta 1861 je bilo od 22 milijonov prebivalcev 418.696 volilnih upravičencev. Zakonodajno in izvršilno telo sta skušala uvesti decentralizacijo oblasti po angleškem vzoru, kar je pomenilo prenos pooblastil na province in dežele, pri tem pa so morale biti pozorne na ohranitev unitarne države.

Leta 1859 se pojavijo prvi poizkusi v zvezi z uvedbo carinske unije na celotnem področju bodoče države. Pobuda je bila na strani Sardinskega kraljestva, ki je skušalo radikalno razširiti enotno tarifo, ki so jo sami uporabljali. Grof Cavour, ki je bil pripadnik zmerne desnice, si je z vsemi močmi prizadeval uvesti carinsko unijo, kar je bilo temelj za uvedbo liberalizma po vzoru drugih evropskih držav. Zametki odprave omejitev med državami v Evropi dosežejo vrhunec s podpisom dvostranskega sporazuma o prosti trgovini med Francijo in Veliko Britanijo leta 1860, kmalu pa sporazum pritegne pozornost nemške carinske unije. Sporazum je temeljil na tem, kar danes pravimo načelo primerjalnih prednosti med državami. Cavour se je vsega tega zavedal in usmeril vsa svoja prizadevanja v to smer. Poleti leta 1862 pride do podpisa zelo liberalnega sporazuma o prosti trgovini s Francijo, ki naj bi skušal povečati naklonjenost skeptičnih držav do Italije. Na zasleditev podobnih ekonomski razmer v Evropi moramo počakati na podpis Rimske pogodbe o ustanovitvi evropske gospodarske skupnosti, in sicer približno sto let kasneje.

Obstaja pa pomembna razlika med uvajanjem tovrstne ekonomske politike med tedanjo Italijo in ostalimi državami. Pri ostalih državah, predvsem v Nemčiji, zasledimo postopno uvajanje

podobnih instrumentov. Italija pa se izkaže željna radikalnih in takojšnjih sprememb, kakor da se zaveda zaostanka v primerjavi z ostalimi državami. Negativnost te naglice se izkaže predvsem v nezmožnosti hitrega reorganiziranja in preoblikovanja proizvodnje ter zavračanju enotnih carinskih tarif. Znova je tu žrtev jug države, ki še vedno ni sposoben preoblikovati manufakturno proizvodnjo v industrijsko.

1.1.1. Združitev javnih financ

Različnost ekonomskih politik v državah pred združitvijo se odraža tudi v načinih obdavčitve in v višini javnega dolga na prebivalca v izhodiščnem letu 1859. Vzpostavitev začetnega stanja financ otežujejo še neurejene razmere, ki so posledica neredov in spopadov za združitev v skupno državo. Finančni minister Bastogi, ki prevzame funkcijo leta 1861, skuša preurediti stanje javnih financ z uvedbo velike knjige javnega dolga, v katero se vpišejo podedovani dolgovi vseh dežel. Celoten javni dolg nove Italije je ocenjen na 40 odstotkov bruto domačega proizvoda v letu 1861. Dolg na prebivalca je neenakomerno porazdeljen, tako da znaša v nekdanjem Sardinskem kraljestvu 188 lir na prebivalca, v nekdanjem Kraljestvu obeh Sicilij pa 84 lir na prebivalca. V načrtu je bil preliv sredstev za razvoj s severa na jug, kar pa je bil zaradi slabe administracije počasen in negotov postopek.

Minister Bastogi predlaga poslanski zbornici nove zakone o načinih pobiranja davkov, o enotnosti kolekovi oziroma upravnih taks in o višinah trošarin za sol in tobačne izdelke, ki postanejo državni monopol. Po uvedbi teh ukrepov se znova oglasijo južne države, kjer pod oblastjo nekdanje rodbine Borbonov niso imeli tako restriktivne fiskalne politike.

1.1.2. Monetarna unija

V večini držav je bilo v obtoku veliko različnih kovancev, med katerimi tudi veliko izrabljenih. Leta 1861 so začeli izločevati iz obtoka dotrajane kovance in jih nadomestili z novimi. Določen je bil menjalniški tečaj med različnimi valutami in piemontsko liro, ki z zakonom iz leta 1862 postane italijanska lira, edino zakonsko plačilno sredstvo in hranilec vrednosti. Med zaostalim in nepismenim prebivalstvom se novi sistem izkaže za nerazumljivega, kajti spremeni se videz denarja, po katerem je bil prepoznaven. Pojav papirnega denarja in bančnega sistema še bolj poglobi nezadovoljstvo in nezaupanje do novega sistema. Zakon iz leta 1862 obravnava tudi bimetalizem, kjer se določi razmerje med zlatom in srebrom pri 1:15.59 po vzoru francoskega franka. Leta 1863 vlada določi tudi devizni tečaj do angleškega funta, in sicer 25.3 lire za 1 funt, ki je ostal nespremenjen vse do leta 1914. Naslednji problem je bil problem emisijske banke. Začelo se je s Cavourjevo idejo, da bi banka Banca Nazionale degli Stati Sardi postala sčasoma edina emisijska banka. V tem času je uspela absorbirati banke kot so Banco degli Stati Parmensi, Banco Pontificio per le Quattro Legazioni di Bologna in leta 1866 še Stabilimento Mercantile di Venezia. Leta 1860 je začasna vlada v Firencah odobrila ustanovitev banke Banca Toscana di Credito, ki je dobila pravico do emisije, peterici pa se leta 1870 pridruži še rimska banka Banca Romana. Projekt

edine emisijske banke zaenkrat ne uspe, predvsem zaradi močnih lokalnih interesov, saj so to edine banke takratne Italije, to pa pomeni, da se ukvarjajo tudi s komercialno dejavnostjo. Vse našete banke prikažejo emisijo skupaj z ostalimi pasivnimi postavkami v svoji bilanci. Ostala večja mesta ne bi nikoli privolila tako velike koncentracije moči v Torinu, tako da do prvega približevanja k samo eni banki pride leta 1893, dejansko pa šele leta 1926.

1.2. OBDOBJE DESNIČARSKIH VLAD 1861-1876

Med leti 1861-1876 je imela glavno vlogo pri oblikovanju nove države t.i. zgodovinska desnica, ki je prva leta imela večino v parlamentu. Oblikovala je skupno dvanajst vlad, kjer je bilo za ekonomski razvoj ključno ministrstvo za finance. Finančnemu ministru Bastogiju sledijo minister Sella, Mingetti, Scialoja, Ferrara, Rattazzi, Cambrey-Dighy. Cilji teh vlad so bili vzpostavitev razmer za podjetniško iniciativo, odprava omejitev za mednarodno trgovino in izgradnja ustrezne infrastrukture, kot so ceste, mostovi, pristanišča, predvsem pa železniško omrežje.

1.2.1. Problemi javnih financ

Leta 1862 so bili proračunski odhodki dvakrat višji od prihodkov, javni dolg je znašal 38-40 odstotkov bruto domačega proizvoda. Vzroke za takšno stanje gre iskati v financiranju vojaškega aparata in v veliki davčni nedisciplini, ki se je pojavila na jugu zaradi piemontskega načina obdavčevanja. Leta 1866 se javni dolg poviša na 72 odstotkov bruto domačega proizvoda, kar je verjetno odraz vojaškega sodelovanja s Prusijo. Nova izdaja državnih obveznic je praktično nemogoča, zato se vlada obrne na banko Banca Nazionale degli Stati Sardi za posojilo v višini 250 milijonov lir. Banka zahteva v zameno odpravo zamenljivosti bankovcev za zlato in srebro, kar je povod za uvedbo t.i. prisilnega tečaja (*corso forzoso*). Prisilni tečaj razglasijo z zakonskim aktom leta 1866. Bančno posojilo vladi naraste iz začetnih 250 milijonov lir na več kot 600 milijonov lir v prvi polovici sedemdesetih let. Na podlagi teh ukrepov, varčne politike javne porabe in povečanju proračunskih prihodkov vladi uspe zmanjšati proračunski primanjkljaj iz 50% v letu 1862 na 8% konec leta 1866. Leta 1876 je proračun v ravnotežju, javni dolg pa se je povzpел na 92% bruto domačega proizvoda. Zmanjšanje proračunskega primanjkljaja lahko označimo kot velik dosežek takratne ekonomske politike.

1.2.2. Učinki prisilnega tečaja

V italijanskem parlamentu označijo prisilni tečaj kot nekaj katastrofalnega za italijansko državo. Ustanovi se odbor, ki naj bi raziskal ozadja takega ukrepa, čigar pobudnik je bil takratni minister za finance Scialoja.

Na kratek rok povzroči prisilni tečaj povišanje cene zlata v lirah, kar pomeni zmanjšanje zunanje vrednosti valute. Leta 1866 se vrednost zmanjša za 8%, leto kasneje pa za 7.4%. Cene se povečajo za 4.5%. Neposredni učinek pri ostalih nespremenjenih okoliščinah je povečanje konkurenčnosti italijanskega izvoza. V tem času se carine pobirajo v zlatu, kar pomeni proporcionalno povečanje carinske zaščite. V tujini se poveča povpraševanje po italijanskih proizvodih, kar se izkaže tudi v zmanjšanju zunanjetrgovinskega primanjkljaja, ki je leta 1865 znašal 367 milijonov lir, leta 1867 pa 109 milijonov lir. Pri tem pa ne moremo pripisati celotnega učinka razvrednotenju lire, lahko samo rečemo, da je tudi to vplivalo na povečanje izvoza.

Na dolgi rok smo priča tezavriranju kovinskega denarja, ki ga zamenja papirnati denar z bankovci od najnižjih do najvišjih vrednosti. Dotlej so obstajali bankovci, ki so se glasili samo na zelo visoke vsote. Prisilni tečaj približa ljudi k bančno-finančnim posrednikom, ki doživijo razvoj prav v tem obdobju. Bančne operacije dobijo zagon, uveljavi se plačevanje z listinskim in knjižnim denarjem. Največjo skrb v tem obdobju pa je vzbujala morebitna bančna kriza oziroma nelikvidnost bank, ki bi nastala v primeru morebitnih vojaških spopadov v takratni politično nestabilni Evropi.

1.2.3. Železnice in javna dela

Izgradnja ustrezne infrastrukture je bila ena izmed prioritet takratnih vlad. V letih 1860 do 1864 so razširili železniško omrežje od 2200 km na okoli 3400 km. Od teh je bilo manj kot 600 km pod državno upravo, ostali delež pa je bil razdeljen med 22-imi zasebnimi družbami, med katerimi so bile nekatere zelo majhne. Maja 1865 je parlament sprejel prvi pomembnejši železniški zakon, ki reorganizira investicijsko dejavnost železnice s strani države in razdeli koncesije za glavne železniške proge med štiri izbrane družbe. Pod desničarsko vladavino odprejo približno 350 km prog na leto. Med leti 1865 in 1876 pa novih 3857 km, skupna dolžina vseh prog je tako znašala 8000 km. Novi obseg so označili kot zadosten za začetek procesa popolne ekonomske in politične unifikacije.

Med leti 1861 in 1876 pomeni razširitev železniških prog samo polovico vseh javnih del. Takoj za železnicami zasledimo razvoj pristanišč, ki je bil uzakonjen leta 1865. Za 15% se razširi omrežje državnih in regionalnih cest ter za 30% omrežje lokalnih cest. Ob cestah in železnici pa zgradijo tudi nacionalno telegrafsko omrežje. Pozitivna stran nove infrastrukture je bila zblíževanje prebivalstva in gospodarskih dejavnosti, slaba pa visoki stroški izgradnje predvsem zaradi naravno-geografskih značilnosti Apeninskega polotoka. Na nekaterih odsekih cest in železnic pa opazimo tudi politične razloge in ne samo gospodarskih.

1.2.4. Napredek industrije v času desničarskih vlad

Ocene iz tega časa kažejo, da se je industrijska proizvodnja v obdobju 1861-1876 povečala za približno en odstotek na prebivalca. To je kar spodbuden podatek, če se ozremo na pretekle

razmere, v katerih se je industrija razvijala. Manj spodbuden je podatek o strukturi proizvodnje. V tedanji Evropi se je industrijska moč neke države določala na osnovi težke industrije, ki je proizvajala kapitalne dobrine za nadaljnje investicije. Sektorji kot so prehrabena, tekstilna, usnjarska in lesna industrija so bili manj pomembni, čeprav so se ti razvili prvi. Vzrok temu je vsekakor zadovoljitev primarnih potreb v času splošnega pomanjkanja. Pri tem pa je omembe vredna visoka integriranost teh sektorjev s kmetijskimi panogami.

V primeru Italije se začetni razvoj pokaže najprej v tekstilni industriji, ki ob unifikaciji v skupno državo obsega približno 30% celotne manufakturne proizvodnje. Zaznaven primer v tem času je proizvodnja svile, ki je predstavljala polovico priliva tuje valute v državo. Primerjalno prednost pri tem pa so predstavljali nizki stroški gojenja bub. V prenaseljenih podeželskih predelih, kjer se bube gojijo, so imeli kmetje na leto veliko prostih dni, ki so jih tako koristno izrabili. Pomembno vlogo pri tej proizvodnji je imelo tudi zaposlovanje žensk. Mezde za to dejavnost so bile zelo nizke, ker od njih ni bilo odvisno preživljanje prebivalstva, saj je predstavljal njihov vir preživetja obdelovanje zemlje. To je bila samo dopolnilna dejavnost, s katero so zaslužili nekaj gotovine in si tako kupili dobrine, ki jih sami niso uspeli pridelati. Leta 1866 zasledimo 4092 predilnic, izmed vseh jih je le 386 uporabljalo parne stroje, v ostalih pa so za ogrevanje vode še vedno netili ogenj. Kljub temu pa se proizvodnja svile povečuje v povprečju za 1.4% na leto, pri tem pa gre večina proizvedene količine v izvoz.

Drugačne so razmere v proizvodnji bombažnih tkanin, kjer morajo primarno surovino uvažati. Prav v teh letih zaradi secesijske vojne v ZDA cene bombaža zelo narastejo. Kolovrati in ročne statve so skoncentrirani predvsem v urbanih središčih, kjer so mezde precej višje kot na podeželju. Kljub visokim cenam surovine se rast proizvodnje bombažnih tkanin giblje okoli visokih 8% na leto. Nekatera podjetja zrastejo v prave tovarne, ki se preoblikujejo v delniške družbe. Število kolovratov v uporabi se med leti 1867 in 1876 poveča od 450 tisoč na 880 tisoč, kar preseže takratno količino v Belgiji.

V proizvodnji volnenih izdelkov se rast proizvodnje giblje okoli pičlih 1.1% na leto v obdobju desničarskih vlad. Proizvodnja volne je prav tako pomembna, saj zajema najpomembnejše in najrazvitejše industrijske komplekse tistega časa.

V prehrabeni industriji lahko omenimo veliko število mlinov (v nekaterih so uporabljali za pogon še živali) in številne vinske kleti. Edini pravi razvoj pa lahko zasledimo pri konzerviranju hrane v pločevinke in pri rafiniranju sladkorja.

Najpomembnejši kazalnik rasti in razvoja v neki državi takratne Evrope pa predstavlja proizvodnja litega železa, temelj za razvoj težke industrije. Leta 1861 je bilo v Italiji proizvedenih 27 tisoč ton litega železa, ta količina se v naslednjih petnajstih letih v glavnem

ne spremeni. Primerjava v proizvodnji litega železa z ostalimi evropskimi državami je prikazana v **tabeli 1**.

Tabela 1: Proizvodnja litega železa v nekaterih evropskih državah (v tisoč ton)

	Italija	V. Britanija	Nemčija	Francija	Belgija	Avstrija	Rusija
1861	27	3780	594	891	324	243	324
1875	29.7	6453	1755	1431	540	297	432
Povprečna letna stopnja rasti 1861-75	0.5	3.7	7.5	2.7	3.7	1.8	1.9

Vir: European Historical Statistics, B.I.. 416 str.

Iz tabele je razvidno, da Italija zaostaja tudi za majhno Belgijo. V Italiji uporabljajo še vedno stare peči na lesno oglje, kar ni primerljivo z najnovejšimi koksarnami. Prevladuje proizvodnja litega železa iz starega železa in raznih uvoženih litin. Železovo rudo so kopali na otoku Elba, kjer je bil največji tovrstni rudnik v tedanji Italiji. Skoraj celotno količino rude so izvozili. Za potrebe kovinske in metalurške industrije so morali leta 1861 uvoziti 69 tisoč ton železa in jekla, potrebna količina se je ob koncu desničarskega upravljanja povzpela na 117 tisoč ton. Potrošnja teh pomembnih materialov se povečuje približno za 3.8 odstotkov vsako leto. Kljub vsemu pa Italija zaostaja glede težke industrije. V ladjedelnicah se še vedno ukvarjajo s projektiranjem lesenih jadrnic, medtem ko v Evropi že posodablajo parnike. V družbah, ki upravljajo z železnicami, se za vse potrebe po najnovejših proizvodih obračajo na tujino. Od 806 lokomotiv, ki so bile dane v obratovanje med leti 1861-1875, jih je samo 110 italijanske proizvodnje.

1.2.5. Razprava o stanju v industriji

Pozimi 1869-70 se v parlamentu začne obsežna razprava o stanju v industriji, v kateri se skuša izostriti probleme razvoja. Namen te razprave je bil zbiranje različnih podatkov za morebitno revizijo vseh carinskih sporazumov. Na podlagi mnenj nekaterih predstavnikov industrije se je liberalizem, ki je bil uveden na začetku šestdesetih let, pojavil pre zgodaj.

Leta 1870 se je na razpravi oblikovala komisija, ki ji je predsedoval Antonio Scialoja. Naslednji član je Luigi Luzzatti, ki postane predsednik posebne parlamentarne komisije za obravnavo carinskega zakona, kot zadnji član pa je bil imenovan Alessandro Rossi, predstavnik volnarske industrije. Predvsem ta je imel pomembno vlogo pri uveljavljanju pravic nekaterih gospodarskih panog v novi skupni državi. Kot goreč nasprotnik dogmatičnega liberalizma je skušal velikokrat pripraviti vlado, da ustvari razmere, ki bodo v bodoče povečale konkurenčnost v primerjavi s tujino. Po njegovem mnenju je nujna uporaba učinkovitih carinskih ukrepov, ki bi morali zaščititi tiste sektorje, ki so v razvojnih težavah.

Komisija zaseda štiri leta. V tem obdobju številni podjetniki zbirajo podatke o stanju v italijanski manufakturi, ki jih nato posredujejo v obravnavo komisiji. Iz tega sledi, da je glavni namen komisije ustvariti ozaveščenost pri proizvajalcih, da se ti zavedajo dejanskih razmer oz. dejanskih možnosti za razvoj, in na osnovi teh argumentov zaprosijo ustrezne organe za carinsko zaščito.

1.3. NASPROTOVANJA V OSEMDESETIH LETIH 19. STOLETJA

1.3.1. Rast industrijske proizvodnje in stagnacija v razvoju kmetijstva

Krizo v kmetijskem sektorju v obdobju 1876-1888 nam prikazuje podatek, ki pravi, da je bil bruto domači proizvod leta 1888 enak kot leta 1876. Glavni krivec za takšne razmere je zmanjšanje proizvodnje žita, ki je bila leta 1876 38.6 milijonov kvintalov, leta 1888 pa samo še 32.6 milijonov. V tem obdobju se zmanjšajo tudi cene žita za približno 28%, in sicer ne glede na carino, ki je bila uvedena. Razloge za zmanjšanje cen gre iskati v obnovi ameriških žitnih polj po secesijski vojni, kjer z intenzivnim kmetovanjem in nizkimi stroški predstavljajo močno konkurenco, ne samo italijanskemu kmetijstvu, ampak tudi drugim evropskim državam. Italijanskim kmetovalcem ni uspelo posnemati ameriškega načina proizvodnje, zato se je veliko izmed njih odločilo proizvajati pšenico na obrobni in manj rodovitnih poljih. Najboljšo zemljo so namenili alternativnim kulturam, kot so krmne rastline, krompir, konoplja in riž v Padski nižini, vinska trta, agrumi in oljčna drevesa na jugu. Prav kmete v Padski nižini je kriza najbolj prizadela, kajti njihove kmetije so bile tesneje vključene v tržišče kot kmetije na jugu. Drugi dejavnik, ki je povečal krizo na severu, je bila pridelava različnih vrst žit - na jugu so gojili t.i. trda žita, katerim cena ni padla v takšni meri kot bolj generičnim vrstam. Znova so bili bolj prizadeti kmetje s severa, ki pridelujejo pšenico, podobno ameriški.

V nasprotju s kmetijstvom se industrija razvija kar spodbudno, predvsem v obdobju 1880-1887. Poleg močnega trenda rasti v tekstilnem sektorju, okrepijo rast v tem obdobju še kovinska in metalurška industrija in hiter začetni razvoj kemične tehnologije. Nekoliko slabše so zaradi konjunktore v kmetijstvu razmere v prehrambeni industriji. Pravi razcvet doživi jeklarska industrija, kjer se letne količine proizvodnje gibljejo okoli 4000 ton jekla. Leta 1889 proizvodnja skokovito naraste na 157 tisoč ton jekla, kar pomeni pravo revolucijo za italijanske razmere. Seveda pa se te količine ne morejo primerjati s 3 milijoni ton proizvedenega jekla na leto v Angliji, z 2 milijonoma ton v Nemčiji in s 600 tisoč ton proizvedenega jekla v Franciji. K takšnemu zasuku v Italiji pripomore odprtje številnih novih livarn.

Tudi v kovinski industriji se v osemdesetih letih pojavijo nova podjetja, ki zaznamujejo razvoj v tej panogi. Najpomembnejše je odprtje in razvoj montažnih delavnic za konstruiranje parnih

lokomotiv, ki so vse do takrat bile v večjem delu uvožene iz tujine. Po nekaterih podatkih v letih 1885-90 proizvodnja lokomotiv pokriva 40% potreb, po drugih podatkih so že leta 1881 zadovoljene vse potrebe samo z domačo proizvodnjo. Ne glede na to se po nekaterih ocenah proizvodnja različnih strojev poveča za 14.6% na leto v obdobju 1881-87. Vzporedno s tem procesom pa se poveča tudi neto uvoz, kar je povsem običajno za zaostala gospodarstva tega časa. Kljub temu kratkemu razcvetu v industrijski proizvodnji domači proizvajalci še vedno ne uspejo zadovoljiti potreb po kapitalnih oz. investicijskih dobrinah.

V teh letih se pojavi kemična industrija, kjer je glavni kazalnik rast proizvodnje žveplene kisline. Leta 1880 je bila celotna količina proizvedene kisline ocenjena na 11 tisoč ton, leta 1890 pa na 50 tisoč ton, kar pa je še vedno malo proti 600.000 tonami proizvedene kisline v Veliki Britaniji in 400.000 tonami kisline v Nemčiji. Kljub temu pa se letna rast proizvodnje žveplene kisline v Italiji giblje okoli 16.3%. Dinamiko opazimo tudi v bombažni industriji, kjer se letna stopnja rasti giblje okoli 7.8% na leto v obdobju 1881-87. Temu pripomore izpodrivanje tujih tekstilnih izdelkov z izdelki domače proizvodnje.

Razvoj v tem obdobju ne zaznamuje samo rast v manufakturni proizvodnji. Tudi država preko javnih del močno vpliva na rast gospodarstva. Predvsem razvoj v privatnem gradbenem sektorju je zaznamovan s strani države, ki je v tem obdobju pripravila načrte za spremembo urbane podobe velikih mest, predvsem Rima in Neaplja.

1.3.2. Fiskalna politika

Goreče razprave v parlamentu ob koncu sedemdesetih let privedejo do padca zadnje desničarske vlade, kar je povod za sestavo prve levičarske vlade v združeni Italiji. Takoj po prevzemu oblasti je novo vodstvo očitalo nekdanjim vladam nesposobnost pri izgradnji železniške infrastrukture. Predstavniki leve, kot so Sella, Minghetti in Spaventa so se zavzemali za postopno podržavljanje železnic, s katerim bi dosegli večjo učinkovitost pri gospodarskem razvoju v interesu družbe kot celote. Na podlagi teh trditev so leta 1878 ustanovili odbor, ki je preučeval možnosti za spremembo zakonodaje na področju železnic. Odbor je po treh letih zaključil svoje delo in predlagal, naj se železnice še naprej razvijajo v privatnem sektorju. Kljub mnenju odbora pa nova vlada v imenu države odkupi vsa železničarska podjetja na severu, leta 1880 pridobi še rimske železnice, ki so bile v izgubi. Leta 1883 novi predlog zakona o železnicah izzove kratkotrajno vladno krizo, ki se pojavi zaradi nekaterih zahtev predlagateljev zakona, da bi se železnice preoblikovale v naravni monopol pod okriljem države. K izhodu iz krize pripomorejo številni industrijski proizvajalci, ki menijo da železničarska podjetja, ki so v državni lasti, zaračunavajo nižje vozne, kar dolgoročno zmanjša transportne stroške. Železniška konvencija, podpisana 27. aprila 1885, je nekakšen kompromis med zagovorniki privatizacije in zagovorniki podržavljanja železnic. Železniške proge postanejo last države, ki pa mora s koncesijami predati vodenje zasebnim podjetjem. Število koncesionarjev se zmanjša na tri, kar pripomore k novemu valu izgradnje železniških prog.

V teh letih nova vlada ni vlagala sredstev samo v infrastrukturo, temveč je dodeljevala tudi neposredno denarno pomoč razvijajoči se industriji. Kljub temu da je tudi levičarska vlada zagovornica mednarodne svobodne trgovine, se kmalu pojavijo zamisli o temeljiti prenovi carinske politike. Levičarski poslanec Depretis, ki je zagovarjal absolutni liberalizem v gospodarstvu, in njegov kolega Alessandro Rossi, ki je bil pobudnik za uvedbo optimalnih carinskih tarif, sta razvnela vročo razpravo o morebitnih posegih države na tem področju. Depretis je pridobil na svojo stran toskanske poslance, predvsem predstavnike finančnega sektorja, ki so se najbolj zavzemali za liberalizem pri emisijskih bankah. Rossi pa je uspel pridobiti podporo poslancev, ki so bili blizu agrarnim sektorjem, kjer se je zelo občutila močna konkurenca ameriškega kmetijstva. Sporazum, ki je bil dosežen, je zadovoljil potrebe vseh predstavnikov z različnih področij. Zakon o carinski tarifi, ki je bil sprejet leta 1878, pomeni nekakšno optimalno rešitev med stranmi, hkrati pa pomeni tudi ohranitev parlamentarne večine in stabilno vladno koalicijo.

Poglavitna posebnost nove carinske tarife je bila ukinitvev *ad valorem* carin, ki jih je zamenjala uvedba specifičnih carin. Slednje je moč pobirati z večjo gotovostjo. Po novih določbah je bilo treba ob prehodu meje plačati 14 lir za vsako tono žita, kar predstavlja 3.1% povprečne vrednosti žita v letu 1879. Zaradi znižanja cen žita se carine povišajo, in sicer za 6.4% leta 1887. Industrijske panoge, ki so deležne carinske zaščite, so predvsem dobro razvite panoge, te pa imajo tudi veliko predstavnikov v parlamentu. Največ privilegijev ima tekstilna industrija. Volnarska, svilarska in bombažna industrija dobijo zaščito, ki varira od 10 do 40% vrednosti končnih proizvodov. Z reformo tarifnega sistema pa se ne upošteva morebitna zaščita in možnosti za perspektiven razvoj, kot ga imajo v kovinski industriji. Nova tarifa v glavnem namenja pozornost sedanjim interesom, namesto da bi ščitila bodoče interese novonastale industrije.

Obstojnost tarife iz leta 1878 ogrožata dva pomembnejša dogodka. Prvi je neprestano zniževanje cen, drugi pa je oblikovanje moderne metalurške industrije ob podpori države, ki pridobi močan politični vpliv. Od leta 1882 se govori samo še o reviziji carinske tarife, ki je izgubila svoj zaščitni učinek tudi zaradi carinskih sporazumov z Avstrijo (1878) in Francijo (1881). V tem letu minister Magliani poda parlamentu predlog za spremembo nekaterih določil carinske tarife. Parlament sprejme predlagane spremembe julija istega leta skupaj z Luzzattijevo pobudo za oblikovanje parlamentarnega odbora, ki bi sledil novim potrebam po carinski zaščiti. Italijanski parlament sprejme julija 1887 novo carinsko tarifo, ki še vedno ne nudi ustrezne zaščite novim industrijskim panogam. V tistem času so se tudi v Italiji začele razvijati panoge, ki so pripomogle k t.i. drugi industrijski revoluciji. Zgledovati bi se morali predvsem po nemški kemični industriji, ki je predstavila izjemne dosežke na tem področju.

Po uveljavitvi zakona predstavlja višina carine za tono žita 25% povprečne vrednosti. Novosti se pojavijo tudi v tekstilni industriji, kjer sklenejo bolj zaščititi prejo kot pa tkanje. Na izdelke iz preje uvedejo *ad valorem* carino, ki predstavlja 27% končne vrednosti izdelka. Na tkanine pa samo carino v višini 7% končne vrednosti, ki pomeni nično ali celo negativno zaščito.

Veliko zaščito dobijo tudi v livarnah pri proizvodnji litega železa in jekla, še vedno pa ostajajo brez zaščite v kovinski industriji.

V drugi polovici 19. stoletja predstavlja carina najpogostejši ukrep pri politiki alokacije in prerazdelitve resursov, saj je javna poraba v tem času še izredno majhna. Nedvomno je tudi zgrešena carinska politika med glavnimi vzroki za gospodarsko zaostalost takratne Italije v primerjavi z ostalimi evropskimi državami.

1.3.3. Odprava prisilnega tečaja

Prisilni tečaj, ki je bil uveden leta 1866 je pomenil konec konvertibilnosti lire za zlato. Ukrep so takrat opravičevali kot nujno zlo, ker je Italija vstopila v vojaško zavezništvo s Prusijo. Kljub vsemu pa ostaja uvedba prisilnega tečaja v očeh mnogih Italijanov simbol nacionalne sramote. Primarni motiv monetarne politike nove vlade je torej povratak na zlati standard. Leta 1881 sprejme parlament novi zakon, ki pomeni konec prisilnega tečaja in ponovno plačevanje v zlatu.

1.4. DESETLETNA GOSPODARSKA KRIZA 1887-1896

V tem desetletju se v Italiji pojavi gospodarska kriza, ki jo Gino Luzzatto (1963, str. 231) označi kot najbolj črno obdobje v razvoju nove skupne države. Vzroki za takšno stanje so bili nizka donosnost investicij in kasnejša finančna kriza, predvsem v obdobju 1889-1894. Krizo oznanjajo že dogodki leta 1887, kjer se po smrti Depretisa zamenja politični vrh. Ponovni zagon proizvodnje je viden šele v letu 1895, toda po letu 1896 se ponovno vzpostavi normalna investicijska dejavnost.

1.4.1. Ekonomska politika in cikel v gospodarstvu

Vsi najpomembnejši kazalniki kažejo v letu 1888 zmanjšanje rasti industrijske proizvodnje, ki pada vse do leta 1892 in nato začne spet ponovno naraščati. Raven proizvodnje iz leta 1888 je znova dosežena šele leta 1896. Ta cikel je manj izrazit v kmetijskem sektorju, kjer še vedno opazimo stagnacijo in ne takšne depresije.

1.4.2. Financiranje investicij

Novi zagon v investiranju na začetku osemdesetih let povzroči ponovna vzpostavitev zlatega standarda leta 1883. Najeti krediti v tujini naj bi v tem primeru povečali rezerve emisijskih bank in zagotovili večjo likvidnost. Ob temu pa se pojavi še priliv kratkoročnega tujega kapitala, ki je posledica odprave prisilnega tečaja. Ti dejavniki so sprožili nov val optimizma, kar je privedlo številne industrijske sektorje, kot so metalurški, kemični, kovinski in

prehrambeni, da posežejo po kreditih za financiranje svojih investicij. Samo v tekstilnih družbah so imeli stabilno finančno strukturo, na podlagi katere so najemali kredite samo za eskontiranje kratkoročnih menic (Warglien, 1987, str. 384-439). V času industrijskega razcveta je značilna zelo toga ponudba investicijskih dobrin ter nizke cene ruskih in ameriških žit, kar vse privede do primanjkljaja v tekočem delu trgovinske bilance. Primanjkljaj kompenzira priliv kratkoročnega tujega kapitala, in sicer pogosto kot kredit za uvoz. Takšna situacija prisili emisijske banke, da ohranijo visoko diskontno stopnjo, kar pomeni višje stroške zadolževanja podjetij. Kriza v letu 1887 se pojavi z odlivom tujega kapitala, padcem tečaja lire, odlivom zlatih rezerv in na koncu do zmanjšanja likvidnosti sistema. Likvidne naložbe zamenjajo manj likvidne, predvsem v gradbeni sektor oz. v nepremičnine. Nepremičnine na urbanem območju Torina, Rima in Neaplja dosežejo najvišjo vrednost okoli leta 1887. Po tem letu pa se razmere popolnoma spremenijo.

1.4.3. Propad bančnega sistema

Odliv tujega kapitala po letu 1887 prisili italijansko vlado, da nadomesti to izgubo z izdajo različnih vrednostnih papirjev javnega dolga, ki jih plasirajo na tuje trge. Celotna vrednost izdaje znaša okoli 600 milijonov lir, v največjem številu so to zakladne menice. Mednarodne finančne težave, ki se kažejo z Baringovo krizo v Londonu in s propadom francoske Comptoire d' Escompte, povzročijo še dodatne šoke italijanskemu bančništvu. Slabe novice z evropskih finančnih trgov sprožijo val splošnega nezadovoljstva. Leta 1887 se banki Credito Mobiliare in Banca Generale znajdeti v popolni imobilizaciji zaradi financiranja metalurške in mehanične industrije in zaradi odobrenega kritja izgub manjšim bankam, kot so Banca Tiberina, Societa dell' Esquilino in Banco Sconto e Sete. Vse te manjše banke so usmerile svoja sredstva v gradbeni sektor, kjer se je zelo špekuliralo. Videti je bilo, da bodo ukrepi s strani države pripomogli k vrnitvi zaupanja v banke, toda izgube so se nadaljevale. Credito Mobiliare si je med leti 1887 in 1891 nakopičila za več kot 30 milijonov lir izgub. Banco Banca Generale so najbolj prizadele izgube družbe Societa dell' Esquilino, padec vrednosti nepremičnin v Rimu in Neaplju ter slabi poslovni rezultati železniških in gradbenih podjetij. V istem času se znajdejo v likvidnostnih težavah tudi emisijske banke Banca Nazionale degli Stati Sardi, Banca Toscana di Credito, Banca Romana in Banco di Napoli. Najmanjše banke so bile že tik pred propadom, ko se je vlada odločila posredovati. Vsem bankam, ki so imele pravico do emisije, je odobrila natiskati dodatnih 50 milijonov lir, kar je bilo na meji zakonitega in brez zlatega kritja. Na pobudo kmetijskega ministra se ustanovi inšpekcijska služba, ki bi s svojim tajnim delovanjem preverjala izvajanje vladnih ukrepov s strani emisijskih bank. Inšpekcijska služba je odkrila hude nepravilnosti pri tiskanju denarja predvsem pri banki Banca Romana. Takoj so ugotovili, da je v obtoku presežek v višini 25 milijonov lir in da je bilo 9 milijonov lir nezakonito natiskanih kar z že obstoječimi serijskimi številkami.

Bančna kriza se konča z likvidacijo dveh največjih bank kot sta Credito Mobiliare in Banca Generale. Credito Mobiliare se skuša preoblikovati v komercialno banko, vendar neuspešno.

V banki Banca Generale pa pri okencih čakajo upniki, ki množično zahtevajo svoje depozite, kar pripelje leta 1894 do njene dokončne likvidacije. Propadu teh dveh bank se pridružijo stečajni manjših bank in likvidacija emisijske banke Banca Romana, ki sproži proces za reorganizacijo emisijske dejavnosti.

1.4.4. Reorganizacija emisijske dejavnosti

Emisijska dejavnost je bila prvič urejena z zakonom iz leta 1874, ki je dodeljeval izključno pravico izdajanja denarja šestim izbranim finančnim organizacijam. Slabosti takšnega sistema se prvič pokažejo po letu 1887. Leta 1893 doseže bančna kriza svoj vrhunec, kjer se ne znajdejo v hudih težavah samo manjše poslovne banke, ampak tudi velike emisijske banke.

Tedanji ministrski predsednik Crispi se resnejše loti tega problema leta 1891, ko predlaga združitev emisijske banke Banca Nazionale degli Stati Sardi z dvema večjima bankama iz Toskane. Predlog ne dobi zaželenih pozornosti, ob istem času pa se zruši tudi Crispijeva vlada. Novi predsednik vlade postane Rudini, finančni minister pa Giolitti. Kljub spremembam v vladi se leta 1892 združita obe največji toskanski banki. Istega leta se konča delo inšpekcijske službe, ki razkrije že omenjene hude kršitve v Banca Romana. Presežek v obtoku v višini 65 milijonov lir, prikrit blagajniški primanjkljaj v višini 20 milijonov lir, 40 milijonov lir izdanih v bankovcih, ki že obstajajo in nedovoljeni bilančni popravki je samo nekaj kršitev, zaradi katerih sta bila aretirana guverner banke Tanlongo in blagajnik Lazzaroni.

Zaradi teh dogodkov začne minister Giolitti ponovno obravnavati stare projekte o združitvi emisijskih bank. Prvi korak v tem procesu je predstavljal dodelitev določenih privilegijev bankam Banca Nazionale degli Stati Sardi in združenim toskanskim bankam ob pogoju, da se te inštitucije združijo in prevzamejo banko Banca Romana z vsemi njenimi težavami. Do podpisa posebne konvencije med tremi inštituti pride 18. januarja 1893, mesec zatem pa konvencijo potrdijo tudi vse tri skupščine delničarjev. Drugi korak nove vlade je priprava predloga zakona o oblikovanju skupne emisijske banke. Pri tem postopku pa se pojavijo nasprotovanja s strani delničarjev vseh bank, ki imajo pravico do emisije. Te banke so delniške družbe in si primarno prizadevajo delovati v interesu vlagateljev kapitala, kar je v nasprotju z logiko, da bi morale delovati izključno v interesu družbe kot celote. Razen tega se pojavijo tudi izredni interesi političnega vrha, ki zahtevajo od teh bank posebne ukrepe. Leta 1866 so morale emisijske banke dati na razpolago sredstva za vojaške namene, v zameno pa so zahtevale uvedbo prisilnega tečaja. Te banke morajo zato v vsakem primeru upoštevati interese državnega zaklada in interese njihovih delničarjev. Parlament 10. avgusta 1893 kljub začetnemu nasprotovanju delničarjev nacionalne in obeh toskanskih bank sprejme novi bančni zakon, ki določa ustanovitev skupne emisijske banke Banca d' Italia. Nova banka, ki začne delovati, 1. januarja 1894, predstavlja spojitev bank Banca Nazionale degli Stati Sardi, Banca Nazionale Toscana, Banca Toscana di Credito in Banca Romana, in sicer s celotnim skupnim kapitalom 300 milijonov lir. Nova določena višina denarne mase v obtoku je 1097 milijonov lir. Delež v višini 73% bo pokrila nova Banca d' Italia, 22% bo pokrila emisijska banka iz

Neaplja Banco di Napoli in 5% pa emisijska banka na Siciliji Banco di Sicilia. Bankovci so zamenljivi za zlato, višina obvezne rezerve je 40% od celotne mase v obtoku. V desetih letih naj bi se celotna denarna masa v obtoku zmanjšala na 864 milijonov lir. Pomemben dosežek je bila uvedba recipročnega kontrolnega mehanizma, ki bo zagotavljal enotnost pri izdelavi bankovcev. Nazadnje pa nova skupna banka Banca d' Italia prevzame obveznosti likvidirane banke Banca Romana, tako da zamenja njene bankovce s svojimi.

1.5. OBDOBJE PRVEGA MINISTRA GIOLITTIJA

To obdobje zaznamuje gospodarska rast, ki se bolj ali manj pojavi v vseh tedanjih kapitalističnih gospodarstvih. Nastopi t.i. druga industrijska revolucija, vzroka zanjo pa sta uporaba električne energije in odkritje motorja z notranjim izgorevanjem. Poleg tega se mednarodna izmenjava močno poveča, predvsem pa izmenjava dela in kapitala.

Prvo zagotovilo Giolittijeve vlade je, da se carinska tarifa iz leta 1887 v glavnem ne bo spreminjala, kar je takoj na začetku pomirilo vse skeptike med gospodarstveniki. Novim interesom, ki izvirajo iz gospodarskih priložnosti, je Giolitti skušal kljubovati s t.i. *ad hoc* zakonodajo (Toniolo, 1998, str. 187) in s carinskimi sporazumi. Glede na prvo lahko omenimo ukrep iz leta 1903, ki predvideva oprostitev uvozne carine za vse proizvode, ki bodo postali sestavni del proizvodov, namenjenih v izvoz. Ta ukrep naj bi povečal konkurenčnost italijanskih proizvodov v tujini. Bolj kompleksna je ocena posledic carinskih sporazumov. Med letoma 1904 in 1906, so bili podpisani sporazumi z Avstro-Ogrsko, Švico in Nemčijo predvsem za zaščito kmetijskih izdelkov.

Zelo pomemben dosežek Giolittijeve ekonomske politike je bila ustanovitev fiksnega socialnega kapitala, predvsem v železnicah. Slabost zakona o železniških koncesijah iz leta 1885 je bilo postopno zmanjšanje investicijske dejavnosti koncesionarjev, ko se je bližal rok zapadlosti koncesije. Temu pojavu se pridružijo tudi stavke železničarskih delavcev, ki ne uspejo izzvati višjih mezd zaradi istega razloga. Pritiski delavcev in uporabnikov železnic so skušali prepričati vlado, naj ne obnovi koncesij. Vlada zato leta 1905 prevzame pod nadzor vse italijanske železniške proge, kar je povod za tretji železničarski razcvet po tistih iz šestdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja.

Na področju transporta so se pokazali uspehi, začenja pa se razvijati tudi energetika. Giolittijeva vlada je ob koncu 19. stoletja pripravila veliko načrtov, ki so obravnavali izkoriščanje vodne energije za proizvodnjo elektrike. Ob tem se razvije industrija za proizvodnjo in montažo kablov in daljnovodov. Družba Pirelli postane ena izmed vodilnih v tedanjem svetu. Med leti 1900 in 1914 se proizvodnja električne energije poveča za približno 16-krat, kar pomeni, da je tik pred pričetkom vojne bila enaka francoski proizvodnji, dosegla je 73% britanske in samo 25% nemške proizvodnje. Omenjeni popravki v carinski tarifi so

omogočili nastanek avtomobilske industrije z ustanovitvijo podjetij Fiat in Alfa Romeo. Odprava carine za jeklo, ki so ga v novonastalih industrijah potrebovali, je omogočil večji izvoz italijanskih kovinskih izdelkov na tuje trge.

Nosilni stebri kmetijske politike so krediti kmetovalcem, carinski ukrepi, izobraževanje kmetov, tehnična podpora in bonifikacija ogromnih površin. Posebna pozornost je bila namenjena izobraževanju kmetov, pglavitno vlogo so imele tako imenovane potujoče katedre za kmetijstvo. Sprva so jih podpirale lokalne ustanove, nato tudi država, ki je oblikovala ustrezno zakonodajo za njihovo delovanje. V kmetijski zakonodaji je podrobno obravnavana tudi bonifikacija terena. Z zakonom o bonifiki iz leta 1902 se določijo načini financiranja in ustanovitve bonifikacijskih družb. Po velikih uspešnih bonifikacijah v pokrajini Lacij leta 1903 se ustvari osnova za tri zakone s tega področja, ki stopijo v veljavo leta 1911. Ti zakoni narekujejo obvezno bonifikacijo vseh ozemelj, ki so potrebna bonifikacije, in sicer na celotnem nacionalnem teritoriju.

1.6. VOJNA EKONOMIJA

Dogodek, ki je povsem spremenil gospodarsko strukturo tedanje Italije, je bil vsekakor vstop v prvo svetovno vojno na strani antantnih sil. Največji ekonomski problem tega obdobja je bila alokacija oz. realokacija resursov v prid različnih tipov proizvodnje, ki so jih označili za prioritete.

Brez posega države na področju realokacije kapitala bi utegnile nastati težave, predvsem zakasnitve v zvezi z dobavo različnih dobrin, ki so bile uporabljene v vojaške namene. Čas je postal najpomembnejši faktor. Mesec po vstopu v vojno je bil ustanovljen t.i. mobilizacijski inštitut, ki je omogočal vladi, da izvede ukrepe, s katerimi je lahko spreminjala in posegala v strukturo proizvodnje privatne industrijske dejavnosti. Številnim industrijam, ki so morale korenito spremeniti svoje montažne linije, je vlada določila, kaj morajo proizvajati po razumljivih cenah, ki so jih postavili lastniki tovarn. Če so se te cene močno razlikovale od pričakovanih, jih je vlada lahko znižala. V primeru potrebe so lahko zasegli tudi večje količine proizvedene električne energije, ki je bila prvotno namenjena za javno in privatno uporabo.

Za uresničitev vseh teh zahtev so junija 1915 ustanovili vrhovno medministrsko komisijo s sekretariatom za oborožitev, ki junija 1917 postane ministrstvo. Tako se oblikuje nova birokracija, ki se razširi na vsa lokalna področja, kjer popisujejo različne proizvodne zmogljivosti. Industrijski obrati, ki se izkažejo kot potrebni, so vpoklicani v armado in tako podvrženi strogemu vojaškemu nadzoru. Einaudi opozarja na velike prednosti, do katerih so bili deležni vsi mobilizirani industrijski obrati. Delovna sila, ki so jo ti obrati potrebovali, je bila oproščena vojaške dolžnosti ter podvržena strogi produkcijski disciplini, ki ni dovoljevala

ugovora raznih delavskih združenj. Vsi zaposleni so morali sprejeti točno določene mezde in pogoje dela, če so to odklonili, so jim sodila arbitražna sodišča pri lokalnih mobilizacijskih odborih (Einaudi, 1933, str. 206). Ob koncu leta 1915 je bilo mobiliziranih 221 obratov, leto kasneje 932 obratov, ob koncu vojne pa 1976 obratov. V industrijskem trikotniku (Milano-Genova-Torino) je bilo skoncentriranih 60% vseh mobiliziranih obratov, v južni Italiji in na otokih pa le 16%. Lastnikom kapitala so dodelili posebne subvencije, vnaprejšnja plačila ter velike pomoči pri preskrbi s surovinami in materialom, predvsem iz tujine. Ta novi sistem omogoči številnim industrijalcem zelo visoke dobičke, ki so najbolj izraziti v velikih podjetjih z veliko pogajalsko močjo. Od največjih podjetij se pričakuje popolna podpora vojaškemu aparatu, zato ima zadovoljitev njihovih zahtev prednost pred ostalimi.

Velik problem vlade pa je bilo financiranje vojaške proizvodnje. Poraba države se je leta 1913 gibala okoli 2.8 milijard lir, nato pa se je povzpela na 30.8 milijard v polovici leta 1919. Ko so te številke očistili inflacije so ugotovili povišanje za 350 odstotkov. Četrta izdatkov za vojaške namene je krila država iz svojih davčnih prihodkov, ostalo je bilo zadolževanje in tiskanje papirnega denarja. Posledica naštetega je avgusta 1914 uveden prisilni tečaj. V okviru finančnih mehanizmov ima zelo pomembno vlogo konzorcij za subvencije industrijskemu sektorju (CSVI), ki je bil ustanovljen 20. decembra 1914. Konzorcij so sestavljale vse tri emisijske banke, kjer je imela glavno vlogo Banca d' Italia, različne zasebne hranilnice in kreditne institucije. Pod okriljem tega konzorcija se med leti 1915 in 1918 izda pet velikih vojnih kreditov, med katerimi so prvi trije v obliki dolgoročnih državnih obveznic, ki zapadejo šele po desetih letih. Negotovost, ki jo prinaša vojna in s tem tudi nihanje cen, prisilijo investitorje, da se usmerijo k bolj kratkoročnim vrednostnim papirjem. Pravo finančno revolucijo v tem smislu predstavljajo zakladne menice, ki dospevajo na eno leto. Med leti 1915 in 1919 se jih izda za kar 14.7 milijard lir, ob koncu vojne pa predstavljajo kar 60% celotnega vojnega dolga. Po končanih sovražnostih vlada pripiše prav takšnim načinom financiranja začetek inflacije, ki se izkaže kot eden izmed poglavitnih problemov v dvajsetih letih 20. stoletja.

2. OBDOBJE PO PRVI SVETOVNI VOJNI IN POJAV FAŠIZMA

2.1. POSLEDICE VOJNE IN OŽIVLJANJE GOSPODARSTVA 1919-1922

Najhujša gospodarska posledica vojne so bile popolnoma spremenjene tržne zakonitosti, ustvarjene na umeten način za vojaško povpraševanje, ki je s podpisom miru skoraj čez noč izginilo. Vojna je vsekakor izredno pripomogla k izrednemu širjenju industrijske proizvodnje, tako da so se številna podjetja spremenila v prave velikane. Slaba stran te ekspanzije je bila

poglabljena in že obstoječa neenakost industrijskega razvoja med različnimi regijami, saj so bila vsa velika podjetja skoncentrirana v glavnem na severozahodu. Sektorji kot so mehanična in jeklarska industrija so se močno razvili na račun drugih sektorjev. Glavni krivec za vse anomalije pri razvoju različnih tipov proizvodnje je masivna finančna podpora s strani države sektorjem, ki so bili izbrani za sodelovanje na tem »umetnem« trgu.

Ob koncu vojne se je potreba po vojaških dobrinah močno zmanjšala, zato je po podpisu miru 17. novembra 1918 na pobudo finančnega ministra Nittija bila ustanovljena t.i. medministrska komisija za preoblikovanje in demobilizacijo vojaške industrije v civilno. Poglavitni problem, ki so ga v komisiji obravnavali, je bila preprečitev zastoja proizvodnje in zagotovitev likvidnosti podjetjem, da bi tako preoblikovali vojaške programe v mirnodobne. Po prvih povojnih mesecih so uspeli doseči samo parcialne rezultate. Likvidnost podjetij je bila zagotovljena s poplačili številnih vojaških dolgov. Nekatera podjetja pa so ta finančna sredstva napačno uporabila. Težka industrija, ki se je prekomerno razvila, je dobljena sredstva namenila v nadaljnjo ekspanzijo, kar je bil rezultat različnih špekulacij. Namesto da bi dezinvestirali v tistih programih, ki niso služili mirnodobnemu času, so jih obnovili in celo razširili. Takšni in podobni primeri so samo predstavljali reševanje konverzijske krize, ki je prvič pokazala svoj vpliv v drugi polovici leta 1920. Prisilni tečaj je prinesel razvrednotenje lire glede na dolar, kar je pomenilo dobre čase za italijanski izvoz. Tudi zaradi tega so velika podjetja skušala ohraniti svoje dimenzije, ker so se napovedovali dodatni dobički. Po vojni so vsi pričakovali ekspanzijo, kar pa se ni zgodilo zaradi splošnega povišanja ravni cen. Edini problem, s katerim so se srečevali v industrijskih sektorjih, je bilo zagotavljanje energije in materialov iz uvoza, kar je bilo oteženo zaradi različnih restrikcij v mednarodnih transakcijah. Tudi v industrijah, kjer so izdelovali izključno orožje, so nadaljevali z isto ekspanzivno logiko, čeprav so morali opraviti zelo težavno spremembo montažnih linij. Ta podjetja so z izdajo vrednostnih papirjev dobila finančna sredstva od različnih združenj bank, ki so že čutile inflacijske pritiske.

Banke so se nujno morale znebiti denarja, ki je iz dneva v dan postajal manj vreden. Postale so tudi zelo pomembne vlagateljice v delniški kapital številnih podjetij (Gualerni, 1994, str. 66). Na podlagi številnih borznih špekulacij so banke kar se da skušale razpršiti svoje premoženje, toda zaradi nesposobnosti nekaterih podjetij pri ustvarjanju dobičkov so številne banke propadle. Pri reševanju težav bank in različnih podjetij se po vojni znova uveljavi intervencija konzorcija za finančno pomoč industriji (CSVI), ki sedaj opravlja prav nasprotno vlogo. Med vojno je ta konzorcij, ki je bil sestavljen iz vseh treh emisijskih bank, pomagal industriji pri preobrazbi za vojaške namene, po vojni pa so skušali industrijskemu sektorju vrniti njegovo prvotno obliko. Njegova vloga se je celo povečala, saj se je financiranje povišalo za kar šestkrat. Bančni sektor je torej doživel neke vrste preobrazbo, ki se je odražala v novih vlogah emisijskih bank. CSVI se je celo razdelil na različne družbe, ki so se specializirale za pomoč točno določenim sektorjem in tako povečale učinkovitost financiranja.

Konverzijska kriza je najbolj prizadela težko industrijo, ki so ji številne banke zaupale večji del svojih finančnih sredstev, težave v ostalih sektorjih gospodarstva niso bile tako izrazite. Železnice so z državnim financiranjem uspele obnoviti večji del voznega parka in dograditi veliko dodatnih objektov. V tekstilni industriji so takoj po koncu vojne imeli nekaj težav s prodajo svojih izdelkov, kar pa je bil le kratkotrajen problem, saj se kmalu pojavi povpraševanje iz tujine, in sicer predvsem za bombažne izdelke. Tudi v elektrogospodarstvu so državna sredstva uspešno uporabili, zahvaljujoč vse večjemu povpraševanju po električni energiji. Za vse sektorje pa je bilo zelo pomembno zmanjšanje cene premoga s 650 lir za tono na 200 lir. Za proizvodne sektorje je to pomenilo znižanje proizvodnih stroškov, za denarno gospodarstvo pa zaustavitev rasti cen.

Zaradi številnih še nerešenih problemov predvsem v težki industriji se vlada odloči za sprejem nove carinske tarife. Znamenito tarifo iz leta 1887 zamenja nova tarifa, ki jo parlament sprejme 1. julija 1921. Njena poglobljena značilnost je še večja stopnja zaščite za jeklarsko, kovinsko in kemično industrijo.

V tem času pa se je Giolittijeva vlada bližala svojemu koncu. Prvi razlog za zamenjavo vlade je bila konverzijska kriza, ki se je reševala prepočasi, drugi razlog pa je bil pritisk različnih množic, ki so bile v vojni prizadete in so še vedno zahtevale ustrezne nagrade za sodelovanje. Te množice so v glavnem predstavljali vojni veterani, vračujoči se na svoje domove, kjer so se soočili s popolnoma spremenjenimi razmerami. Redki so vedeli, kako se naj prilagodijo težkim razmeram. Človek, ki je pritegnil pozornost številnih veteranov in obubožanih prebivalcev, je bil Benito Mussolini, odličen govornik, ki je znal obljubljeni, doma iz mesteca Predappio. V svojih gorečih govorih je vedno poudarjal, da si morajo Italijani usodo pisati sami. Da pa lahko dosežejo ta cilj, morajo imeti oblast. Oklical se je za zastopnika teh interesov in se s svojimi zbranimi paravojaškimi enotami odpravil na znameniti pohod na Rim, kjer je od kralja zahteval pooblastila za sestavo nove vlade. Kralj je popustil in konec oktobra 1922 se oblikuje prva fašistična vlada. (Fašizem izvira iz besede *fascio*, ki pomeni snopič palic, simbol združenja, simbol moči.) Že takoj po prevzemu oblasti je Mussolini nadaljeval finančne operacije za povojno obnovo, ki se je začela že v bivši vladi. Od Banke Italije (*Banca d' Italia*) in s tem CSVI-ja je s številnimi ukazi zahteval, da zagotovijo ustrezno likvidnost vsem večjim privatnim kreditnim inštitutom, ki so se znašli v težavah.

Pri vseh ukrepih v tem povojnem obdobju pa se izkaže zelo pomembno zgodovinsko dejstvo. Vlada je prvič v zgodovini korenito posegla v gospodarsko strukturo države, kar pomeni, da je po koncu vojne na vsak način skušala doseči razmere, ki so jih poznali pred desetimi leti. Vendar je čas pokazal, da državi še lep čas ni uspelo zagotoviti razmer iz časov liberalizma. Veliko politikov tedanjega časa se je spraševalo, ali ni bila mogoče vojna krivec za izginotje nekdanje liberalne države in ali se različni privatni industrijalci niso preveč navadili na prijazno podporo vladnih ustanov.

2.2. STABILIZACIJA LIRE IN DEFLACIJSKA KRIZA 1923-1929

Fašistična vlada je podedovala od prejšnje vse nerešene probleme, največji je bil močno prizadet monetarni sistem. Prenehanje različnih sporazumov med zavezništvi, ki so določali umetne menjalniške tečaje v času vojne, in ukinitvev zamenljivosti valut za zlato so bili glavni vzroki za težave različnih evropskih držav v mirnodobnem času. Kot dodatni vzroki pa še konverzijska kriza produkcijskih sistemov, problemi v plačilnih bilancah in uporaba finančnih politik, ki so povzročale inflacijo. Inflacija je postala zelo resen problem po letu 1922, ko se izkaže kot hiperinflacija v nemškem gospodarstvu s posledičnim upadom proizvodnje in zaposlenosti.

Leta 1923 je vodenje italijanske gospodarske politike prepuščeno prvemu fašističnemu finančnemu ministru De Stefaniju. Bil je bil predstavnik t.i. avtoritativnega liberalizma, ki je temeljil na uravnoteženem državnem proračunu, na zamrznitvi rasti mezd vzporedno z obnovljenimi, strogo nadzorovanimi načini kreditiranja in na prostem pretoku blaga preko državnih mej. Tovrstna politika naj bi spodbujala k produkciji, kar bi bilo podprto s pretokom finančnih sredstev od varčevalcev do proizvajalcev, z elastično ponudbo dela in s tujim povpraševanjem po italijanskih proizvodih, ki bi bilo podprto z ugodnim gibanjem menjalniških tečajev. Vodenje takšne politike je bil odgovor na protekcionistične ukrepe, sprejete ob koncu Giolittijeve vlade, ki so se odražali v novi carinski tarifi. Politika De Stefanija je požela svoj uspeh na področju javnih financ, kjer je leta 1925 s povečanjem števila davčnih zavezancev, z zmanjšanjem javne porabe in z dodelitvijo koncesij privatnemu sektorju za opravljanje javnih storitev uspela doseči uravnoteženje državnega proračuna. Tako je med leti 1923 in 1925 italijansko gospodarstvo doživljalo ekspanzijo, kateri so v večji meri pripomogla tudi mednarodna konjunktorna gibanja.

Leta 1925 pa so prvič prišle na dan tudi slabosti De Stefanijeve politike. Njegova produktivistična in liberalistična usmerjenost sta zahtevali monetarno politiko, ki je bila zaznamovana z nizkimi obrestnimi merami in z izredno visoko obtočno hitrostjo denarja. Takšna usmeritev je povzročila inflacijske pritiske, ki so povzročili plačilno bilančne težave. Da bi preprečil naraščajoče nezadovoljstvo, je skušal uporabiti zvišanje diskontne stopnje za omejevanje kreditov, kar pa je privedlo do številnih stečajev podjetij in zloma na borzi. Združenje industrijalcev (*Confindustria*) je leta 1925 zahtevalo njegov odstop. Razlogi, ki so jih predstavili, so bili razvrednotenje lire in dražji uvoz surovin, prenehanje subvencij industriji s strani države in povečane davčne obremenitve. Nenazadnje se je oglasil še Mussolini, ki je označil padanje vrednosti nacionalne valute kot sramoto brez primera.

Po odstopu ministra De Stefanija je bil izbor inštrumentov monetarne politike prepuščen novemu finančnemu ministru Volpiju. Prva pobuda za stabilizacijo lire in ostalih srednjeevropskih valut je prišla od Angloameričanov, ki so ponujali dolar in funt kot sredstvo za reševanje tovrstnih težav. Z nakupom in prodajo dolarja oziroma funta, na katera morajo države vezati svoje valute, bi bila omogočena učinkovita stabilnost. Prva možnost je torej

predvidevala posredno oz. neposredno vezavo lire na zlato oz. zlato valuto. Drugo možnost, prevzeto od Keynesa, pa je zagovarjal italijanski ekonomist Sraffa. Ta alternativa je v prvi fazi predvidevala ukinitvev zlatega standarda, v drugi fazi pa nadzorovan obtok denarja, kar naj bi prineslo stabilizacijo v proizvodni dejavnosti. Kljub drugi možnosti se Italija odloči za prvo, saj je bilo po Mussolinijevih besedah določitev tečaja lire nasproti angleškemu funtu vprašanje fašističnega nacionalnega ponosa. Poleti 1926 je lira dosegla najnižjo točko v svoji zgodovini, in sicer 153.68 lir za en angleški funt in 31.60 za en ameriški dolar (Leonardi, 1997, str. 92). Še pred začetkom kakršne koli revalorizacije lire je italijanski parlament 6. maja 1926 potrdil zakon o izključni emisiji denarja pri Banki Italije (*Banca d' Italia*). Ostali dve emisijski banki Banco di Napoli in Banco di Sicilia sta morali prenesti vse svoje rezerve in vse svoje bankovce na Banko Italije. Italija tako dobi eno emisijsko banko, ki obstaja še danes.

2.2.1. Posledice revalorizacije lire za gospodarstvo

Leta 1927 je bil tečaj lire umetno postavljen na 90 lir za angleški funt ali t.i. *quota 90*. Temu je sledila določitev visoke carinske pristojbine, da bi zaščitili težko industrijo in izbrane kmetijske proizvode. Ob koncu dvajsetih in na začetku tridesetih let so večinoma žrtvovali italijanski industrijski in kmetijski izvozni sektor v korist statičnega domačega gospodarstva, ki so ga stabilizirali s karteli in določanjem cen. Splošna deflacija, zniževanje mezd in prepoved svobodnih sindikatov niso pomenili zgolj zavračanje zdravega domačega trga, ampak so označevale tudi fašistične družbene prioritete, predvsem prednost stabilnosti pred mobilnostjo.

V gorečem govoru 18. avgusta 1926 v Pesaru Mussolini napove »bitko za liro«, pri kateri bodo uporabljeni deflacijski ukrepi. Prvi ukrep je bil zmanjšanje denarne mase v obtoku, ki ob pomoči različnih špekulacij popravi kotacijo lire, tako da se iz 153 lir za funt novembra 1926 zviša na 110 lir za funt. Druga ovira je bilo veliko število imetnikov zakladnih menic, ki se je povečalo vse od leta 1915 ob finančni podpori vojne. Ti imetniki so resno ogrožali dobro izvedbo deflacijske politike, ker so predvsem leta 1925 množično zahtevali izplačila. Banka Italije je zaradi tega morala povečati denarno maso, kar je ustvarilo dodatne inflacijske pritiske. Za odpravo te problematike je parlament, 6. novembra 1926 sprejel zakon o obvezni pretopitvi zakladnih menic v različne oblike konsolidiranih kreditov. Veliko uglednih ekonomistov je dejalo, da je bila konsolidacija najučinkovitejši deflacijski ukrep. Neobvladljive zakladne menice so čez noč postale najtrdnejši temelj fašistične deflacijske politike.

Maja 1927 se je kotacija lire zvišala na samo 90 lir za en angleški funt in po Mussolinijevem mnenju je bil to pravi čas za postavitev sidra. Confindustria, minister Volpi in številni drugi podjetniki so na vsak način skušali prepričati Mussolinija, da bi postavitev uradnega tečaja v teh razmerah pomenilo hud udarec proizvodnji in italijanskemu izvozu. Nenazadnje so se oglasili tudi kmetovalci, toda brez konkretnih argumentov. Le bančni sektor se ni pritoževal

na morebitne Mussolinijeve odločitve. Mussolini je ostal pri svojem prepričanju in 26. maja 1927 z govorom v poslanski zbornici predstavil vse prednosti *quota 90*. Po revalorizaciji lire leta 1926 in dejanski stabilizaciji pomladi 1927 je bila potrebna samo še zakonska osnova. Z zakonom z dne 21. decembra 1927 se odpravi prisilni tečaj in se določi nova zlata konvertibilnost lire. Posebnost tega ukrepa pa ni bila neposredna zamenljivost lire za zlato (*gold standard*), temveč neposredna zamenljivost lire za druge konvertibilne valute, podprte z zlatom, kot so ameriški dolar in angleški funt (*gold exchange standard*). Takšna oblika zlatega standarda je vsekakor posledica prve svetovne vojne, ki je zelo prizadela različne monetarne sisteme v Evropi. Banka Italije je odslej morala pokrivati z obvezno rezervo 40% odstotkov bankovcev z zlatom oz. z konvertibilno valuto.

S tem ko se poveča kupna moč lire na deviznem trgu, je bilo treba izvesti številne ukrepe, ki bi »ohladili« cene v notranjem gospodarstvu. Za zmanjšanje notranjih cen bi potrebovali številne spremembe v fiskalni politiki, spremembe v pogojih zakupa kapitala, zmanjšanje plač zaposlenih in na novo predvideti vse stroške proizvodnje. Ti ukrepi so zelo kompleksni in obremenjujoči za gospodarstvo. Toniolo pravi, (1980, str. 113) da bi bila za njihovo uvedbo potrebna prepričljiva pogajalska moč, ki jo lahko ima samo diktatura.

Zelo značilen primer diktature je tudi sprejetje nove zakonodaje o delu, ki je napovedovala konec sindikalne svobode. Ukinjena so bila dolgoletna pogajanja med delavci in delodajalci, ki so bila simbol svobodnega združevanja in zastopanja. Z zakonom Rocco, sprejetim 3. aprila 1926, se prizna izključna pravica zastopanja delavcev le enemu sindikatu iz posamezne produkcijske kategorije. Vsak sektor gospodarstva je torej dobil en sindikat, na čelu katerega so bili postavljeni uradniki, ki jih je določila fašistična oblast in ne delavski razred. Zaključek vseh akcij za spremembo delavske zakonodaje je zaznamoval podpis listine o delu *Carta del Lavoro*, podpisane, 21. aprila 1927. Poleg sklepnih dejanj je listina postavila temelje »fašističnim korporacijam«, ki so predvidevale popolno združitev dela in kapitala oz. delavcev in delodajalcev. Pri takšni združitvi naj bi se zgledovali po cehovskih organizacijah v srednjem veku in renesansi.

Ob zmanjšanju mezd kot deflacijskem ukrepu je bilo delavstvo že popolnoma disciplinirano, demokratično izvoljeni predstavniki sindikatov odstavljani, tako da je fašistični režim lahko prosto manipuliral s trgom dela.

Prvi učinek deflacijske krize je bilo splošno znižanje ravni cen, ki je povzročilo neravnotežje med prihodki in stroški. Stroški so sprva ostali na isti ravni, medtem ko so prihodki doživeli upad. Najhujši udarec so doživela srednje velika podjetja in vsa podjetja, ki so bila pretežno usmerjena v izvoz. Revalorizacija lire je bila opravljena prav v obdobju, ko je bila konjunktura zaznamovana z zniževanjem mednarodnih cen, tako da je italijanski izvoz izgubil večji del svoje konkurenčnosti. Najbolj prizadeti sektorji so bili tekstilna, papirna, prehrabena in avtomobilska industrija. Med leti 1926 in 1929 se je npr. število izvoženih avtomobilov od 34.900 enot zmanjšalo na 24.000 enot (Castronovo, 1995, str. 272).

Deflacijska politika je prisilila številne proizvajalce, da odpustijo svoje delavce, tako da se je delež brezposelnih med leti 1926 in 1928 povečal za trikrat. Zaradi takšnih posledic se je fašistična vlada odločila korenito poseči v gospodarstvo, kar je dokončno odpravilo liberalizem, ki je bil značilen v času ministra De Stefanija. Za velike delniške družbe so uvedli davčne olajšave, za oskrbovanje javnih podjetij so dali prednost izključno domačim proizvajalcem, povečali so število naročil pri težki in kovinski industriji za potrebe železniške infrastrukture in oboroženih sil, tujim vlagateljem, ki so se kapitalsko udeleževali v najprestižnejših italijanskih podjetjih, so dajali državne garancije za njihove naložbe. Fašistična intervencionistična politika se kaže tudi pri ponovni aplikaciji carinske tarife iz leta 1921, ki jo je De Stefani s serijo bilateralnih sporazumov omilil. Najvidnejši vpliv carinske tarife je uvedba zelo visoke carine na žita, ki so predstavljala 15% celotnega italijanskega uvoza. Razlog za takšen ukrep je bil primanjkljaj v zunanjetrgovinski bilanci, ki so ga v večji meri pripisovali prav prekomernemu uvozu žita.

Mussolini je v svojih govorih opozarjal, da je Italija kmetijska država in je zato sama sebi sposobna pridelati hrano. Zato so leta 1925 v poslanski zbornici sprejeli zakon o bonifikaciji in razširitvi kmetijskih površin, ki ga je Mussolini imenoval »bitka za žito«. V naslednjih letih se je uvoz žit močno skrčil, ob podpori številnih brezposelnih delavcev, ki so sodelovali v tem največjem kmetijskem projektu, so uspeli povečati pridelavo žit, ki se je povzpela iz 1025 kg/ha leta 1925 na 1560 kg/ha leta 1933.

Deflacijska politika je v teh letih povzročila gospodarstvu številne težave, pa tudi številne prednosti. Podjetja so izgubila konkurenčnost na tujih trgih, hkrati pa jim je bila dana možnost, da se preusmerijo na domače tržišče v najkrajšem možnem času, k čemur je pripomogla tudi fašistična diktatura. Stroški proizvodnje so se znatno zmanjšali, bodisi na strani delovne sile bodisi na strani surovin in materialov iz uvoza. Stabilizacija je prinesla tudi tuj kapital, ki je pomenil tudi nove resurse predvsem za sektorje, kot so kemična, težka, kovinska in gumarska industrija.

2.3. VELIKA GOSPODARSKA DEPRESIJA IN PONOVDNA OŽIVITEV GOSPODARSTVA V LETIH 1929-1939

Upad ekonomskih dejavnosti v prvih mesecih leta 1930 je bil tudi v Italiji označen kot normalna faza v cikličnem svetovnem gospodarstvu. Vsi kasnejši dogodki pa so pokazali, da gre za veliko več, saj so se začeli korenito spreminjati mednarodni ekonomski odnosi med državami.

Italija je v primerjavi z ostalimi imela to prednost, da je vstopila v krizo z veliko manj »pregretim« gospodarstvom, kot so ga imele druge industrijske države. S tega vidika je fašistična ekonomska politika, ki je prizadela italijanski izvoz in spodbujala k razvoju

notranjega trga, bila učinkovita. Največji problem, s katerim se je Italija morala soočiti, je bil ogromen odliv tujega kapitala, ki je ogrožal uspešnost deflacijske politike. Ponovno zagotovljeni zlati standard se je v Italiji in številnih drugih državah vzpostavil na podlagi velikih količin zelo mobilnega tujega kapitala. Ta kapital se je v glavnem ustvaril za koriščenje različnih investicijskih priložnosti, ki so se občasno pojavljale v rastočih gospodarstvih. Že leta 1928 so odločitve pri ameriških emisijskih bankah (*Federal Reserve Board*) povzročile prenehanje dajanja posojil tujim državam, posledično pa tudi repatriacijo kapitala, ki je bil investiran na tujem. Za številne države je pomenil odliv kapitala pravo katastrofo. Nekatere države odpravijo zlati standard, druge mu ostanejo zveste. Italija sicer še vedno zagovarja zlati standard, toda odločitve, ki sledijo v naslednjem obdobju, se oddaljujejo od te politike.

Najhujše težave zaradi mednarodne gospodarske krize so se pojavile v privatnem bančnem sektorju, ki je vse od prve svetovne vojne šibak. Ob začetku novega desetletja se je nova emisijska banka ukvarjala predvsem z likvidnostnimi težavami komercialnih bank. Med leti 1930 in 1936 je zaradi gospodarske krize in tudi predvsem zaradi nove zakonodaje, ki je spodbujala podjetniško koncentracijo, odšlo v stečaj 2.000 bank od skupno 3.962 prijavljenih za tovrstno dejavnost. Banka Italije je preko CSVI-ja skušala rešiti vse, kar se je dalo, pri tem postopku pa je seveda dajala prednost bolj perspektivnim inštitucijam. Čeprav so bile banke sedaj sposobne dajanja kreditov, pa nikakor niso uspele zadovoljiti velikega povpraševanja po finančnih sredstvih od industrijskih sektorjev, ki se je pojavilo leta 1931. Da banke ne bi ogrozile svojega obstoja, je bil ustanovljen IMI.

IMI (*Istituto mobiliare italiano*) je bilo javno podjetje, ustanovljeno z namenom kreditirati velike industrijske korporacije, ki so ob koncu leta 1931 močno povečale povpraševanje po investicijskih sredstvih. Novi inštitut pa ni uspel zadovoljiti želja vseh, predvsem malih podjetij, ki so zahtevala majhna sredstva, pri tem pa niso bila sposobna priložiti ustreznih garancij. Malim podjetjem ni preostalo drugega kot pomoč pri konzorciju CSVI.

V dveh letih sta se bančni in industrijski sektor tako močno prepletla, da so razmere postale neobvladljive. Banka Italije s CSVI-jem skuša reševati številna podjetja, IMI pa se ukvarja z gigantskimi posli. Dejstvo je, da je nadzor nad sanacijsko dejavnostjo države, s tem pa tudi nad porabo državnega denarja, postal otežen. Zato se fašistična oblast odloči znova korenito poseči v gospodarstvo. Leta 1933 je bil ustanovljen IRI (*Istituto per la ricostruzione industriale*) na pobudo ekonomistov Alberta Beneduceja in Donata Menicellija. Poudarjala sta strogo ločitev med bančnim in industrijskim sektorjem. Namen IRI-ja je bila neposredna kapitalska udeležba s strani države pri različnih podjetjih, s tem naj bi se povečal nadzor nad poslovnimi odločitvami. Dosedaj je bilo vodstvo podjetij podvrženo tržnim zakonitostim, ki pa so se prvič v zgodovini spremenile. Pred ustanovitvijo IRI-ja se je država v glavnem omejila samo na finančno podporo industrije v krizi, sedaj pa je postala dejanski solastnik podjetij in si tudi prizadevala pridobiti večino lastniških deležev in s tem večino na skupščinah delničarjev. Za to priložnost so oblikovali zelo sposoben kader managerjev, ki so

bili podvrženi fašistični oblasti. Z ustanovitvijo IRI-ja se pojavi v Italiji neka oblika mešanega kapitalizma, napol javni, napol privatni, ki ga ne zasledimo pri nobeni izmed evropskih držav. IRI-je imel podobo velikanskega konglomerata v lasti države, ki je bil ustanovljen z visokimi dotacijami Banke Italije, kasneje je s privolitvijo oblasti dobil tudi pravico izdajanja obveznic z državno garancijo. Zaradi šibkosti bank so na ta način uspeli pritegniti privarčevana sredstva, ki so služila za industrijski razvoj. Leta 1933 je IRI imel v lasti 21.5% celotnega delniškega kapitala, s tem pa dobil večino za poslovne odločitve pri 42% vseh delniških družb. Država se je tako znašla v vlogi podjetnika. IRI je leta 1934 prevzel vse tri največje privatne kreditne inštitucije (Credito Italiano, Banco di Roma, Banca Commerciale Italiana), kar je opravičeval z nujno sanacijo le-teh, hkrati s tem pa je postal lastnik vseh delniških paketov številnih podjetij, ki so jih imele v lasti te banke. Marca leta 1936 je bil v poslanski zbornici sprejet zakon, s katerim je bila določena prepoved izdajanja dolgoročnih kreditov za industrijo od privatnih kreditnih inštitucij. Ta zakon je pomenil konec privatnega bančnega sektorja na področju obsežnejših financiranj. Leto kasneje je parlament z novim zakonskim aktom spremenil IRI v stalno inštitucijo, hkrati pa določil tudi nove družbe, in sicer še vedno v okviru IRI-ja, ki se bodo specializirale za posamezna področja v gospodarstvu. V začetku leta 1938 so skušali ugotoviti kapitalsko udeležbo države v posameznih gospodarskih panogah. Ugotovili so naslednje: 100% vojaške težke industrije, 40% civilne vojaške industrije, 80-90% ladjedelniške industrije, 30% elektrogospodarstva, 25% kovinske industrije, 20% industrije umetnih vlaken, 15% kemične industrije, 15% bombažne industrije in 80% bančnega sistema je bilo preko IRI-ja v lasti države.

Skozi mehanizem neposredne kapitalske udeležbe s strani države je postal javni sektor v Italiji drugi največji na svetu takoj za Sovjetsko zvezo. Mnogi so označili IRI kot zelo učinkovit instrument posredovanja države v gospodarstvo, ki je imel za smoter upravljanje z razvojem, in sicer preko politike planiranja v gospodarstvu. Žal pa je Mussolini videl IRI le kot sredstvo za krepitev politične moči in ne kot zavezo, s katero je svojim državljanom obljubljal izboljšanje gospodarskih in življenjskih razmer.

2.4. DRUGA SVETOVNA VOJNA 1939-1945

Odločitev za vstop v drugo svetovno vojno in neposredna primerjava z izpopolnjenostjo nemškega vojaškega stroja sta jasno dokazala tehnološko zaostalost italijanskega gospodarstva. Ob nemškem napadu na Poljsko se je tudi Mussoliniju zelo mudilo vstopiti v vojno. Fašistična miselnost, ki jo je Mussolini začel širiti prvi, Hitler pa jo je prevzel, se je sedaj udejanila, toda le pri sosednjih nemških deželah. Bliskovita vojna in izpopolnjena vojaška taktika so bile Mussolinijeve najbolj skrite sanje.

Kljub temu da je IRI uspel povečati proizvodnjo in zaposlenost, je bilo ključno za italijansko zaostalost troje: znanje, inovativnost, birokracija in drag uvoz surovin za nemoteno oskrbo

vojaške industrije. Vse od velike gospodarske krize je na svetovnih trgih primanjkovalo kakovostne valute za nakup surovin, ki jih je Italija nujno potrebovala. Pomanjkanje lastnih virov teh surovin ni prenehalo niti po priključitvi Etiopskega kraljestva k novo razglašenemu italijanskemu imperiju leta 1936. Italija in vse države, ki so občutile pomanjkanje konvertibilnih valut, so med seboj uredile odnose z bilateralnimi in trilateralnimi klirinškimi sporazumi. Na čelu teh držav je bila seveda Nemčija, ki je oskrbovala vse partnerje v kliringu z visoko tehnološkimi proizvodi, v zameno za to pa dobila manj zahtevne proizvode, predvsem prehrabene in tekstilne izdelke. Vpliv takšne klirinške cone, kjer se je vrednost izmenjav izražala v nemških markah, se je razširil na države nekdanje Avstro-Ogrske monarhije, na območje Italije ter na območje vseh kasneje okupiranih ozemlj. Pri takšni vsenemški naravnosti se je Mussolini odločil potisniti svoje gospodarstvo v tako imenovano vzporedno vojno. Z lastnimi sredstvi je začel napad na nekaj šibkejših držav Sredozemlja, kjer je takoj na začetku doživel hude sramotilne poraze, ki so zaznamovali ves fašistični režim.

IRI je po besedah fašistične politike bil ustanovljen za uresničitev skupnega nacionalnega interesa. Nacionalni interes naj bi po Mussolinijevih besedah predstavljalo stabilno in močno gospodarstvo in okrepljen vojaški aparat, ki bi omogočil ekspanzijo italijanskega imperija. Vojna je dokazala, da v italijanskem primeru ni bilo mogoče združiti obojega. Leta 1940 je bilo ustanovljeno Ministrstvo za vojaško proizvodnjo, ki je takoj po ustanovitvi začelo stopnjevati svoj vpliv na poslovne odločitve v številnih podržavljenih podjetjih. Največji problem, s katerim so se državni ekonomisti v okviru IRI-ja morali soočiti, je bila omejenost resursov, ki so jih zahtevali številni sektorji hkrati. Sredstva države za nakup teh resursov so bila omejena, zato je nujno prišlo do restrikcij. Fašistični vrh je sklenil, da na vsak način ne sme ostati praznih rok ob velikanski zgodovinski priložnosti za razširitev nacionalnega ozemlja, in tako usmeril ves svoj trud v okrepitev vojaške moči.

Sprva se je med leti 1939 in 1941 odločitev za prioriteto v vojaški proizvodnji izkazala kot zelo učinkovita. Razglašena italijanska nevtralnost je spodbudila države, kot je Francija (kasneje postane sovražnik) k vojaškim nakupom prav iz Italije. Dejstvo je, da je po 1. septembru 1939 v Evropi in svetu zavladal splošni oborožitveni trend. Tako je Italija prodala različne vojaške proizvode v vrednosti 970 milijonov, od teh za 543 zahodni Evropi, 181 v Amerikah, 243 milijonov pa v Aziji in vzhodni Evropi. Ob sklenitvi zavezništva z Nemčijo pa je Italija prvič dosegla v svoji zgodovini presežek v zunanjetrgovinski bilanci. Ocenjeni presežek je bil 514 milijonov leta 1939, leta 1941 pa se je povečal na tri milijarde (Cova, 1997, str. 194). Ob tem je treba upoštevati tudi dejstvo, da so Nemčija in nekatere druge države zavezništva začele prikrivati in zamujati s klirinškimi dolgovi.

Vzporedno s temi uspehi pa so se pojavile tudi številne nepravilnosti. Italijanska industrija in ostali sektorji nacionalne države niso bili vajeni discipline. Zaradi tega poskusi na področju planiranja, koncentracije in združevanja industrijskih zmogljivosti ter racionalizacije niso bili uspešni. Ni obstajal center, ki bi usmerjal prioriteto odločanja. Odločitve v zvezi s prenos

zmogljivosti, delovne sile in ostalih resursov so bile prepuščene številnim fašističnim uradom, ki niso zmogli usklajevanja za učinkovito vodenje civilne in vojaške industrije. Tovrstno usklajevanje pa je bilo prisotno v vseh ostalih državah, ki so obvladovale potek vojne. Zaradi pomanjkanja je bil blagovni promet na notranjem italijanskem trgu popolnoma ustavljen. Nihče ni smel ničesar prodati, ne da bi si pridobil mnenja različnih pristojnih fašističnih uradnikov. Prebivalci so dobili prehrabene bone, cene so se določale umetno, Banka Italije je začela nenadzorovano tiskati denar, gradilo se je še dodatne vojaške tovarne, ki pa so jih uničili zavezniškimi napadi, še preden so začele s proizvodnjo.

Kljub grozečemu uničenju je razmeroma hitra kapitulacija fašističnega režima leta 1943 uspela ohraniti velike proizvodne zmogljivosti, ki so se oblikovale v drugi polovici tridesetih let. Prav to je bil pglavilni razlog, da se je italijanskemu gospodarstvu uspelo v razmeroma hitrem povojnem času povrniti v razmere zadnjih let miru.

3. OBDOBJE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI IN OBNOVA

3.1. POVOJNA OBNOVA 1945-1949

Povojna obnova se v Italiji začne že leta 1943 na vseh ozemljih pod kontrolo osvobodilnih anglo-ameriških sil. Septembra 1943 je kralj Viktor Emanuel III odstavil Mussolinija in tako postavil konec dvajsetletni fašistični oblasti. Vodenje države je prepustil maršalu Badogliju, ki se je po podpisu kapitulacije pogajal z osvoboditelji.

Prvi ukrepi za izboljšanje razmer v obubožanem gospodarstvu so bili zagotovitev temeljnih eksistencialnih dobrin prebivalstvu. Poleg prvih denarnih pomoči od zavezniških sil je začasna vlada lahko uporabila vso tujo valuto, ki so jo vojaki pustili v domačem gospodarstvu. Poleg tega je priliv tuje valute predstavljal izkupiček iz skromnega izvoza. Združene države so Italiji dovolile uvoz strojev in orodij za zagon proizvodnje na različnih področjih. Med leti 1944 in 1945 se je v parlamentu po mnogih letih spet vnela vroča razprava med predstavniki javnega sektorja, ki so bili pod okriljem levice, in predstavniki privatne iniciative, ki so bili pod okriljem združenja Confindustria in liberalno-zmerne desnice. Temeljno vprašanje je bilo, komu zaupati odgovornost za ponovni razvoj. Razprava je postala zanimiva, ker se je ves čas govorilo o »najuglednejšem preživelem« iz predvojnega časa; ta ugledna inštitucija je bil IRI, ki ga je zagovarjala leвица. Confindustria in desnica pa sta poskušali omejiti vlogo IRI-ja na področja, ki so bila izključno javnega značaja. Po mnenju predstavnikov združenja Confindustria je bil tržni mehanizem nujen za ponovni zagon

gospodarstva, levica je seveda zagovarjala različne oblike smotrnega planiranja v okviru IRI-ja na številnih področjih.

Kljub vsem razpravam pa so se kmalu pojavili problemi. Najpomembnejši med njimi je bila rast povojne inflacije. Cene na drobno so se od leta 1938 do leta 1945 zvišale za 20-krat, v naslednjih dveh letih pa kar za 52-krat (Graziani, 1979, str. 31). Razen tega pa je Italija ostala brez 70 tisoč ton zlata, ki so ga Nemci odpeljali v Berlin. Po osvoboditvi severa se pojavijo različni črni trgi, ki so bili posledica racioniranja in uvedbe različnih bonov za primarne dobrine. Začasna vlada je tudi poskusila s fiksiranjem tečaja na 100 lir za ameriški dolar, kar pa je samo podražilo uvoz nujnih dobrin. Pomembna prelomna točka v tistem času je bilo oblikovanje nove vlade konec maja 1947, ki ji je predsedoval ministrski predsednik De Gasperi. Začelo se je t.i. obdobje krščansko-demokratske vladavine, ki bo trajalo vse do konca sedemdesetih let. Predstavniki tega obdobja so poleg De Gasperija še Fanfani, Moro, Andreotti in mnogi drugi. Nova vlada je pomenila neke vrste zmago liberalnih ekonomistov nad radikalno levico. Izločeni so bili ekstremisti iz levičarskih polov, s tem pa so se umirile številne vroče razprave. Ponovno se je začelo krepiti mednarodno sodelovanje, zato je nova vlada usmerila ves svoj trud na to področje.

Prioriteta vlade je bila monetarna stabilnost. Kot prvi ukrep je vlada ustanovila medministrsko komisijo za varčevanje in kredit, ki je bila uzakonjena 17. julija 1947. Njena naloga je bil nadzor nad kreditno dejavnostjo in apliciranje novih norm, ki so predvidevale obvezna imetja pri emisijski banki s strani vseh komercialnih bank. Obvezne rezerve bank naj bi služile kot kontrolno sredstvo pri novi vlogi, ki jo je dobila Banka Italije in številne druge emisijske banke v tedanji Evropi. Vsi ti ukrepi so bili namenjeni vzpostavitvi ravnotežja med plačilnim sredstvom in razpoložljivimi proizvodnimi zmogljivostmi. V okviru te komisije so dosegli tudi povišanje diskontne stopnje iz 4% na 5.5%, hkrati pa začeli s politiko omejevanja rasti javnega dolga. Največje zasluge pri predlaganih instrumentih je imel ekonomist Luigi Einaudi, ki je skrbel za javne finance. Einaudijevo politiko lahko vsekakor povežemo z odločitvijo, da se Italija pridruži Bretton-Woodskeemu sporazumu in Marshallovemu planu, kjer si obe organizaciji prizadevata za monetarno stabilnost. V Bretton-Woodskih pogajanjih iz leta 1944 je bilo poudarjeno spoznanje, da je odprava monetarnih težav temelj za ponoven zagon ekonomskih dejavnosti.

Kjub potrditvi mednarodnih sporazumov se brezposelnost med letoma 1947 in 1948 poveča iz 8.5% na 9.4%, proizvodnja se zmanjša za 15%. Avgusta 1947 je bil menjalniški tečaj 350 lir za 1 ameriški dolar. Novembra je bil določen na 575 lir, kar je spodbudilo k večjemu izvozu in pripomoglo k vrnitvi kapitala iz tujine. Po nekaj nihanjih okoli 600 lir je tečaj leta 1949 dosegel kvoto 625, ki je ostala nespremenjena vse do začetka sedemdesetih let.

Ne glede na začetne težave se v drugem polletju leta 1948 pokažejo prvi znaki zagona na vseh gospodarskih področjih. Poleg omenjenih monetarnih ukrepov so na ponovni zagon vplivale tudi še ne uporabljene proizvodne kapacitete in zmerna sindikalna politika, s pomočjo katere

so hoteli predstavniki delavstva prispevati k razvoju gospodarstva. Razlogi za takšno strinjanje z vladno politiko so bili, da se ta vlada ni izkazala za absolutno liberalistično, kot so bili mnogi vajeni. Vlada je sprejela ukrepe, ki velikokrat niso bili značilni za razmere v strogem liberalnem gospodarstvu, veliko pozornosti je namenila namreč delavcem. Med pomembnejši ukrepi za izboljšanje življenjskih razmer delavskega razreda sodi Fanfanijev plan, uzakonjen leta 1949. Ta zakon je predvideval poleg doseganja visoke zaposlenosti tudi izgradnjo številnih delavskih stanovanj, ki so se financirala z javnimi sredstvi ter s prispevki delavcev in delodajalcev. Med leti 1949 in 1964 so investirali preko 1.077 milijard lir. Vladni ukrepi so vidni tudi na drugih področjih: ugodnem kreditiranju malega gospodarstva, pri dodelitvi sredstev IRI-ju za svoje dejavnosti, pri odlašanju pobiranja davkov na premoženje in pri ukinitvi progresivnega davka na dividende. Ta zadnji ukrep je zelo spodbudil borzno trgovanje.

Zelo pomembno je bilo financiranje dveh inštitucij, kot sta Crediop in Icipu, ki sta nastali kot specializirani veji pod okriljem IRI-ja. Crediop je skrbel za financiranje in obnovo železniške infrastrukture. Med letoma 1947 in 1948 so se investicije v železnice povečale z 1.5 milijard na 29.2 milijard lir. Icipu je skrbel za obnovo elektrogospodarstva, ki je leta 1947 dobilo sredstva v višini 1.8 milijard lir, leta 1948 pa v višini 13,9 milijard (Asso, De Cecco, 1994, str. 600-602).

Za potrebe kovinske industrije je bil ustanovljen FIM – sklad za financiranje in sanacijo kovinske industrije. Njegova najpomembnejša naloga je bila konverzija vojaške kovinske industrije, ki se je »umetno« razvila v letih 1938-1943, v industrijo za civilne namene. Pri tem je zanimivo, da je FIM v prvem letu delovanja dobil okoli 49 milijard lir preko IMI-ja. IMI je bil drugi ugledni »preživeli« iz druge svetovne vojne, ki je sedaj opravljal vlogo posrednika za tuja finančna sredstva in za subvencije države. IMI je imel veliko dela, saj je Italija v okviru Marshallovega plana od ZDA dobila izdatna sredstva za obnovo gospodarstva.

Odločitev Italije za pristop k Marshallovemu planu je prinesla sredstva, ki so bila nujna za povojni zagon gospodarstva. Pri 80% primerih so bila praktično darila ameriške vlade, ki so imela obliko različnega blaga, strojev in opreme. Pri preostalih 20% so bila sredstva v obliki kreditov, ki so se od ameriške Eximbank preko IMI-ja pretakala v italijansko gospodarstvo. Med leti 1948 in 1951 je Italija dobila različna sredstva v višini 1.470 milijonov dolarjev. Preko IMI-ja je bilo v višini 376 milijonov dolarjev (230 milijard lir) odobrenih kreditov, ki so služili elektrogospodarstvu, težki industriji, kovinski in petro-kemični industriji.

Redno letno poročilo Banke Italije iz leta 1948 izkazuje povratek industrijske proizvodnje v meje, ki so značilne za mirnodobno gospodarstvo. To leto zaznamuje prehod iz izjemno inflacionističnega obdobja v obdobje umiritve cen. Cene na debelo so se v povprečju zvišale le za 3%, medtem ko so se cene prehrabnih izdelkov celo znižale, na kar je vplivalo tudi izginotje črnega trga. Po mnenju Banke Italije je na ta izjemen dosežek vplivala povečana produktivnost in pravočasna oskrba industrijskih obratov s surovinami. Industrijska

proizvodnja je skoraj dosegla količine iz leta 1938 (96-98% v zadnjem četrtletju). Energetski viri so popolnoma zadovoljili potrebe, v primerjavi z letom 1938 se je delež porabljenе električne energije povečal iz 37.6 na 50.7%. Delež porabe naftnih derivatov v industriji je bil leta 1938 12.6%, leta 1948 pa 13.8%. Delež porabe premoga se je zmanjšal s 46.7% na 32.4%. Edini vidnejši zastoj je predstavljala proizvodnja gradbenega materiala, ki je dosegala le 75% proizvodnje iz leta 1938, in kmetijska proizvodnja, ki se je ustavila pri 85% tiste iz leta 1938. Protiinflacijska politika pa je zelo pozitivno vplivala na cene kmetijskih proizvodov, ki so se zmanjšale 50-krat v primerjavi s tistimi iz leta 1938 (Banca d' Italia, 1948, str. 77). V poročilu je tudi omenjeno izboljšanje stanja v zunanje trgovinski bilanci. Glede na prejšnje leto se je deficit zmanjšal za 272.7 milijonov dolarjev. Ob konstantnih cenah se je uvoz zmanjšal za 8%, izvoz pa se je povečal za 58% (Banca d' Italia, 1948, str. 47).

Med letoma 1947 in 1948 je bil dosežen tudi zelo pomemben javno finančni cilj, ki si ga je zadala vlada. Presežek javno finančnih odhodkov nad javno finančnimi prihodki se je zmanjšal iz 844.4 milijard na 496.5 milijard lir. V naslednjih dveh letih se je zmanjšal še za 173.5 milijard, kar je povečalo koeficient pokritosti odhodkov in prihodkov z 0.502 na 0.908. Zaradi boljšega stanja javnih financ se je povečal tudi interes za nakup državnih obveznic.

3.2. FAZA INTENZIVNEGA RAZVOJA 1950-1967

Iz razmišljanj italijanskega ekonomista Saracena (1982, str. 187) je razvidno, kako težko je bilo postaviti mejo med povojno obnovo in nadaljnjim razvojem gospodarstva. Prvi pojav, ki ga je omenil v zvezi s koncem obnovitvene faze, je bila ukinitvev kakršnih koli povezav z vojaško proizvodnjo. Bolj pomemben dejavnik pa je bila vrnitev na najvišjo doseženo raven narodnega dohodka na prebivalca v predvojnem času. Leto 1950 je bilo izbrano za prelomno leto, ker je industrijska proizvodnja preseгла proizvodnjo iz leta 1938 na skoraj vseh ravneh.

Leto 1950 je bilo pomembno tudi zato, ker so bile odpravljene vse omejitve pri potrošnji energije in ostalih dobrin. V svojem rednem letnem poročilu je Banka Italije pohvalila številna gospodarska področja, hkrati pa tudi ugotovila, da se je industrijska proizvodnja povečala za 19% v primerjavi s prejšnjim letom. Razvoj mednarodne trgovine je zmanjšal primanjkljaj v zunanjetrgovinski bilanci še za 50 milijard lir (Banca d' Italia, 1950, str. 302-307). V primerjavi z restrikcijami, ki so bile prisotne še pred nekaj leti, ti kazalci opozarjajo na resnično izjemne dosežke.

Vsi ti obetavni dejavniki pa so bili v močnem nasprotju z življenjskimi razmerami, ki so bile značilne za nekatere sloje prebivalstva. Na pobudo parlamenta je bila opravljena obširna raziskava, ki je temeljila na nekaterih kazalcih, kot so prebivališče, način prehranjevanja in način oblačenja. Ugotovili so, da četrtnina prebivalstva živi pod spodnjim pragom revščine in

da se 8% preživlja le s polovico dohodka, ki je bil določen kot spodnja meja za preživetje. Medtem ko je bil delež revnih družin na severu ocenjen na 5.8%, je na jugu ta delež predstavljal polovico vseh prebivalcev.

Med prvimi pomembnejšimi ukrepi tega obdobja je bila v okviru socialno-ekonomske politike agrarna reforma, ki je bila nujna glede na veliko število obubožanega kmečkega prebivalstva. Namen te reforme je bil omogočiti dostop do lastništva obdelovalnih površin kmetom in hlapcem na račun razlastitve veleposestnikov. Preko razdelitve obdelovalnih površin je vlada hotela izzvati razvoj majhnih kmetij, s tem pa tudi boljšo izkoriščenost vseh razpoložljivih površin. Vsi dobitniki obdelovalnih površin so se morali zavezati, da bodo dano zemljo smotrno uporabili. Vse določbe so bile zajete v treh najpomembnejših zakonih: zakon Sila, zakon Stralcio in Zakon o reformi v avtonomni pokrajini Siciliji. Vsi trije so bili sprejeti med letom 1950. Po zakonu so uspeli razlastiti 755 tisoč hektarjev obdelovalnih površin, kar je predstavljalo 2.7% celotnega nacionalnega potenciala (27.8 milijonov hektarjev). Skupna velikost kmetij s površino med 100 in 1000 hektarji naj bi se zmanjšala s 5.6 na 4.4 milijonov hektarjev, kar je hkrati pomenilo porast skupne velikosti kmetij do 10 hektarjev z 9 na 9.8 milijonov hektarjev. Skupna velikost kmetij, ki so imele v lasti 11 do 25 hektarjev, se je povečala za 300 tisoč hektarjev. Med leti 1947 in 1955 se je število kmetij, ki so imele več kot 1000 hektarjev, zmanjšalo za polovico, kar je hkrati pomenilo zmanjšanje njihove skupne površine iz 886 tisoč na 370 tisoč hektarjev.

Vprašanje je, kako je vlada uspela dobiti konsenz za takšne ukrepe od številnih veleposestnikov, saj so tovrstna dejanja dejansko pomenila »atentat« na zasebno lastnino. V večini primerov so razlastili le tisti del posestev, ki je imel zelo slab pridelovalni potencial. Lastniki so tako uspeli ohraniti najkakovostnejše površine, kar je bil razlog za zmerno reakcijo na vladne odločitve. Dober izid agrarne reforme je bil torej odvisen od izboljšanja produktivnosti manj kakovostnih površin. Država je poleg dodelitve površin morala zagotoviti tudi sredstva za izboljšanje produktivnosti. Agrarna reforma izzove investicijsko dejavnost s strani države, ki zagotovi številna sredstva za bonifikacijo terena in mehanizacijo proizvodnje. V prvi polovici petdesetih let je opazen porast sredstev za podporo kmetijski proizvodnji z 241 milijard na 434 milijard lir. Izrazit redistribucijski učinek, ki ga je agrarna reforma povzročila, se lahko šteje k seriji ukrepov iz leta 1948, ki so omogočali dostop do kmetijskih posestev skozi politiko ugodnega kreditiranja in različnih davčnih olajšav. Ti ukrepi in ukrepi agrarne reforme so med leti 1948 in 1960 uspeli prenesti na kmečke družine preko enega milijona hektarjev obdelovalnih površin. Vsekakor pa so agrarno reformo ob koncu leta 1960 označili kot učinkovito. V 40% primerov je vlada dejansko uspela utrditi majhno kmetijsko proizvodnjo, v preostalih 60% pa je razpoložljive resurse absorvirala trg. V primerjavi z različnimi poskusi zagona kmetijskega gospodarstva v fašističnem obdobju, kot je bila na primer »bitka za žito«, je bila agrarna reforma iz petdesetih let mnogo bolj izrazita in uspešna.

Skoraj vzporedno z agrarno reformo se je odvijal še en pomemben vladni projekt, in sicer ustanovitev *Cassa per il Mezzogiorno*, ki je bil neke vrste sklad za razvoj južnih pokrajin. S tem je vlada tudi potrdila svoje namene v zvezi z zagonom intenzivne industrializacije na območju zaostalega juga. Številni ekonomisti tega časa so bili mnenja, da se vlada ne bi nikoli odločila za tak korak, če ji ne bi pri tem pomagala podpora Svetovne banke, kar je pomenilo vse večje sodelovanje Italije na mednarodnem prizorišču. Svetovna banka je med leti 1951 in 1959 skladu *Cassa per il Mezzogiorno* zagotovila sredstva v višini 300 milijonov dolarjev, od tega 145 milijonov za obnovo in utrditev elektrogospodarstva ter vodnega gospodarstva, 95 milijonov pa za financiranje številnih iniciativ za razvoj industrije. V začetku svojega delovanja je bil sklad podporni steber agrarne reforme. Od 1280 milijard začetnih dotacij je namenil izboljšanju kmetijstva 887.5 milijard, ostalo pa je namenil obnovi cest in železnic, obnovi vodovodov ter ustvarjanju turističnih zmogljivosti.

Kontrolni organ, ki se je ukvarjal z vladnimi ukrepi za razvoj juga, je bil SVIMEZ. Ta organ je bil neke vrste komisija, ki je nastala takoj po koncu vojne in vseskozi opozarjala na probleme juga. Prvo pozitivno mnenje s strani SVIMEZ-a je prišlo prav po prvih petih letih delovanja sklada *Cassa per il Mezzogiorno*. Na osnovi neodvisnih statističnih obdelav so ugotovili, da je bila investicijska dejavnost sklada dobra, kar je kazalo tudi 25% zvišanje dohodka na prebivalca.

Pravo prelomnico v razvoju industrializacije na jugu pa predstavlja Zakon 634 iz leta 1957. V svoji zasnovi je predvideval oblikovanje novih industrijskih centrov, ki bi jih financirala država. Vlada se je zavezala, da bo pokrila 20% stroškov za ustanovitev in razširitev novih centrov z nepovratnimi sredstvi, da bo nadaljevala s politiko ugodnega kreditiranja in da bo dajala prednost proizvodom iz južnoitalijanskih podjetij pri državnih nakupih. Ukrepi iz leta 1957 so bili namenjeni omejevanju emigracijskih tokov, predvsem pa so bili kot življenjska priložnost za razvoj juga, ki je skupaj s celotno državo začel svojo pot v evropske integracije. Povezava med Zakonom 634 in podpisom Rimske pogodbe o ustanovitvi gospodarske skupnosti z nekaterimi drugimi evropskimi državami nam kaže razlog za uvedbo vseh inovacij v zakonu, in zamisli, ki so bile povod za podpis sporazuma. V naslednjih petih letih je bila četrtnina vseh nacionalnih investicij koncentriranih na jugu. Omogočali so predvsem v večjih industrijskih kompleksih uvedbo novih organizacijskih modelov in modernizacijo produkcijskih zmogljivosti. Za potrebe industrijskega razvoja je bilo v prvi polovici desetletja 1950-1960 investiranih 566.7 milijard lir, od tega jih je bilo 82.5% namenjenih za izgradnjo infrastrukture in samo 9% za industrijske iniciative. V drugi polovici desetletja je bilo investiranih 1.080 milijard lir, kvota za industrijsko iniciativo pa se je povzpela na 35%. Najmočnejši investicijski impulz pa je bil zabeležen v prvi polovici šestdesetih let. Industrijskim iniciativam je bilo namenjenih 1523.5 milijard lir, kar je bilo 59% od celotnih namenjenih sredstev. To so bile v glavnem investicije v gigantske komplekse v državni in privatni lasti, kjer je najbolj izstopal četrti železarski center v Tarentu, prvi na območju juga; vendar je bil vpliv na zaposlovanje majhen, saj je bilo število ustvarjenih delovnih mest skromno.

Kot že omenjeno, je bilo za uspeh novih industrijskih območij nujno okrepiti mednarodno sodelovanje. Sproščanje mednarodne trgovine se začne na podlagi spreminjanja carinske tarife iz leta 1950. Podpis pogodbe o pristopu Italije k Evropski skupnosti za premog in jeklo ter drugi dogodki v gospodarstvu so prisilili vlado, da odpravi zaščito na vse več področjih. Tako je vlada ob koncu leta 1950 liberalizirala že 75% odstotkov uvoza. Leto kasneje so številni sektorji v industriji zahtevali 10% znižanje carin in še večjo liberalizacijo uvoza. Do septembra 1951 je Italija liberalizirala 99.7% uvoza iz držav zahodne Evrope. Po vseh teh ukrepih je bila povprečna zaščita okoli 17%, kar se ni dosti razlikovalo od le-te v Veliki Britaniji, Nemčiji in ZDA.

Vsi navedeni podatki govorijo samo o povečani produktivnosti, nič pa ne povedo o ustvarjanju novih delovnih mest. Na problem brezposelnosti opozarja Vanonijeva shema (po ekonomistu Vanoniju), ki je predlagala celo serijo ukrepov za zmanjšanje brezposelnosti. Med leti 1955-1964 je bilo v to shemo vloženih 19 tisoč milijard lir, ki so se bile v glavnem razdeljene med propulzivne panoge, kot so kmetijstvo, javna dela in gradbeništvo. Shema je za reševanje strukturnih problemov gospodarstva poleg strogo liberalistične na eni in popolnega planiranja na drugi strani predlagala še tretjo možnost. Ta je predvidevala sodelovanje s privatnim vodstvom podjetij, tako da bi z vladnim posegom spremenili ekonomsko racionalne odločitve, povedano poenostavljeno – šlo naj bi za zaposlitev več delovne sile, kot je je bilo potrebno.

Eden izmed najpomembnejših ciljev sheme je bila zaposlitev nekmečkega prebivalstva v višini štirih milijonov enot do konca leta 1964. Zaposlenost se je v tem času zvišala samo za 2.6 milijonov enot, od tega na jugu 655 tisoč, kar je pomenilo povišanje za 27%. V istem času pa se je število prebivalcev s stalnim bivališčem na jugu povečalo za 36%.

Shema Vanoni ni nikoli doživela uspeha, zato se jo je opustilo v drugi polovici šestdesetih let. Največji prispevek k povečanju zaposlenosti je opazen pri malih in srednjih podjetij, ki so bila zasnovana na privatni iniciativi. Mala in srednja podjetja so se ukvarjala z bolj »tradicionalnim« gospodarstvom, medtem ko so sektorji z večjo dinamiko zahtevali tudi večjo kapitalno intenzivnost.

3.3. EKONOMSKA POLITIKA V OBDOBJU 1968-1980

V tem obdobju prizadana italijansko gospodarstvo dva dogodka, ki uspeta destabilizirati državo. V letu 1968 se začnejo študentske demonstracije, hkrati pa se pojavijo številna delavska gibanja, ki protestirajo zoper ekonomsko politiko. Že v prvi polovici šestdesetih let so se oblikovale interesne skupine, ki so zahtevale uvedbo splošnega planiranja gospodarske dejavnosti. Te zahteve, ki so bile predstavljene na različnih protestnih shodih, so dosegle svoj vrhunec prav v tem času. Jasno je bilo, da je v ozadju levica, ki se v vseh teh letih ni uspela

dobiti oblast. Svoje poteze je opravičevala z neustrezno vladno strategijo glede politike zaposlovanja in politike dohodkov. Geslo levičarskih tokov je postalo: reformiranje in programiranje.

Delavska združenja so v obdobju med leti 1969 in 1975 uspela izsiliti zakon, ki je dovoljeval splošno indeksacijo plač in cen. To obdobje zaznamuje neprekinjena rast plač kot posledica rasti cen na drobno in zmanjšanja kupne moči. Skupno se plače v tem časovnem intervalu povečajo za 1.5-krat. Če opazujemo razmerje med industrijsko proizvodnjo in številom zaposlenih, je to povišanje v primerjavi z rastjo produktivnosti kar trikrat večje. Drugi dosežki pri tem zakonu so bili 40 ur dela na teden, pravica do sestajanja in številne druge norme. Vse to je bilo objavljeno v statutu o pravicah delavcev iz leta 1970. Leta 1975 zasledimo vrhunec pri spreminjanju dohodkovne politike. Vsi trije socialni partnerji (Confindustria, Sindikalna konfederacija in država) sledijo tipičnemu postopku, ki pripelje do sporazuma o višinah dohodkov. Regulacija višine dohodkov poteka preko mehanizma, ki ima za temelj indeks cen življenjskih potrebščin. Če se indeks zviša samo za eno odstotno točko, se v industriji z ustreznimi ukrepi skuša povečati plače. Ta mehanizem prilagajanja plač k inflaciji je privedel do spirale »plače-cene-plače«.

V prvi polovici sedemdesetih let pretita nižjim slojem prebivalstva dve nevarnosti z mednarodnega področja. Prva je naftna kriza, ki izbruhne po Yom Kippurski vojni med Arabci in Izraelci, ter ogroženost mednarodnega denarnega sistema, ki temelji na dolarju. Država se na podlagi teh pretenj odloči povečati javne izdatke za socialne namene. V polovici šestdesetih let so ti izdatki predstavljali 33% BDP, leta 1975 so se povzpeli na 41% BDP. Od 8 odstotnih točk skupnega povečanja izdatkov približno 3.5 točk predstavljajo sredstva za zdravstveno in socialno zavarovanje. Vse ostalo je bilo porabljeno za plačilo obresti od državnih obveznic. Takšna politika izdatkov je bila iz količinskega vidika učinkovita, vprašljiv pa je ostal kvalitativni vidik. Poleg tega se je italijanska vlada za razliko nemške in francoske odločila, da ne bo povišala fiskalne obremenitve za ohranjanje socialne politike. Medtem ko so bili leta 1970 javno-finančni odhodki in javno finančni prihodki v Franciji in Nemčiji v ravnovesju, je Italija imela rahel primanjkljaj.

Ob rasti plač in ob potrebah po financiranju javnega sektorja je morala monetarna oblast določiti optimalno denarno politiko. Primarni dolgoročni makroekonomski cilji Banke Italije in zakladnega ministrstva v obdobju 1968-1975 so bili razvoj dohodkovne in investicijske politike, ki bi omogočal podobnost z ostalimi politikami v Evropi, skladnost dinamike domačih cen z dinamiko svetovnih cen, s tem pa ohranjanje konkurenčnosti ter ohranitev ravnotežja pri mednarodni izmenjavi proizvodov in produkcijskih faktorjev.

Za ta leta je značilno tudi povečanje ponudbe obveznic, ki jih je izdala država ali privatni sektor. Kratkoročni cilj Banke Italije je bila stabilizacija obrestne mere za državne obveznice, ki bi olajšala alokacijo teh obveznic pri bankah in varčevalcih. To je dosegla tako, da je državne obveznice ali prodajala ali kupovala, kar je pomenilo doseganje želene donosnosti in

vpliv na donosnost obveznic privatnega sektorja. Seveda je pri vsem tem morala biti pozorna na to, da ne bi previsoka obrestna mera ogrožala investicijske dejavnosti.

Devizni tečaj lire je določen glede na mednarodne sporazume. Banka Italije ohranja stabilen menjalniški tečaj preko mehanizma nakupa in prodaje lir za tujo valuto. Prav tu pa se pojavijo prvi znaki nove krize. Zaradi povišanja mednarodnih obrestnih mer pride do odliva domače valute, s tem pa tudi do odliva kapitala. Kapitalska bilanca se tako znajde v primanjkljaju in Banka Italije je primorana intervenirati z rezervami tujih valut za ohranitev deviznega tečaja. Monetarna politika postane manj ekspanzivna konec leta 1969 zaradi zaskrbljenosti pri oblikovanju novih scenarijev. Kljub temu pa med leti 1971 in 1972 monetarna politika postane znova ekspanzivna, ker se pojavi velika potreba po ponovnem zagonu investicij in produkcijske dejavnosti.

Na mednarodnem prizorišču je prišlo do usodnih sprememb, ki so spremenile podobo svetovnega gospodarstva. Mednarodni denarni sistem, ki je bil oblikovan s sporazumi v Bretton Woodsu, je začel pokati po šivih. Fiksni tečaji, ki so bili določeni z razmerjem do ameriškega dolarja, so postali fleksibilni. Naraščajoča likvidnost, ki jo Banka Italije skuša zagotavljati za produktivne investicije, začne odhajati v tujino. Razmere se zaostrujejo, ker se Banka Italije znajde pred kontinuiranim odlivom finančnih sredstev in pritiski za depreciacijo lire. Odgovor monetarne politike so restrikcije pri svobodnem zaposlovanju kapitala pri tujih finančnih aktivnostih. Restrikcije pa niso uspele preprečiti razvrednotenja lire, ki v prvi polovici leta 1973 izgubi 20% svoje vrednosti. Močan vpliv na monetarno politiko ima tudi že prej omenjena arabsko-izraelska vojna, ki privede do višje cene nafte, s tem pa tudi povišanje stopnje inflacije. Italijanska vlada vidi izhod iz teh razmer samo v pridružitvi k Mednarodnemu denarnemu skladu (IMF). Po pristopu k IMF-u italijanska vlada spremeni monetarno politiko, tako da obrestno mero kot cilj monetarne politike nadomestijo kvantitativni cilji. Vlada se je odločila uvesti t.i. totalni interni kredit (CTI), ki zajema vsa razpoložljiva sredstva, ki jih lahko dobijo ekonomski subjekti v enem letu, bodisi v obliki bančnih kreditov bodisi v obliki kupljenih obveznic. Kvantitativni cilji so bili izbrani zato, ker so neposredno povezani s problemom razpoložljivosti sredstev, s katerimi so lahko podjetja razpolagala tudi za investiranje na tujem namesto investiranja v domače gospodarstvo. CTI je predstavljal boljši nadzor nad porabljenimi investicijskimi sredstvi kot pa širši težje obvladljiv finančni agregat.

Iz navedenega so razvidne javnofinančne težave italijanske vlade v prvi polovici sedemdesetih let. Javni dolg, ki je začel naraščati v teh letih, je ostal problem vse do današnjih dni. K temu je pripomoglo tudi zelo hitro izmenjavanje vlad in s tem zamenjave guvernerjev na čelu Banke Italije.

Leta 1976 se pojavi valutna kriza, ki pomeni višek destabilizacije italijanskega gospodarstva. V prvem polletju se narodni dohodek zmanjša za 6% glede na prejšnje leto. Pojavi se potreba po ekspanzivni makroekonomski politiki, ukrepih za ponovno oživitev izvoza in investicij ter

ukrepih za znižanje kratkoročnih obrestnih mer. Prvi problem, ki se pojavi, je rast zunanjetrgovinskega primanjkljaja. V prvi fazi je bilo razvrednotenje lire kot ukrep za lajšanje primanjkljaja opuščeno, saj bi povzročilo še dodatne inflacijske pritiske. Razmere se zaostrejejo, ko se povpraševanje po tujih valutah, ki je bilo podprto z rastočo interno likvidnostjo, poveča tudi zaradi različnih špekulacij v zvezi z nizkim nivojem uradnih deviznih rezerv. Poleg tega pa prihajajo tudi slabe novice z ameriških trgov v zvezi z nadaljnjimi odobrenimi krediti. Pritisk na liro sproži porabo vseh valutnih rezerv, kar pripelje do prekinitve kotacije lire na menjalniških trgih 20. januarja 1976. Za ponovno vzpostavitev kotacije lire je morala italijanska vlada zaprositi za kredite pri centralnih bankah ZDA in Nemčije. Ob začetku ponovnega kotiranja lira izgubi 15% svoje vrednosti. Maja leta 1976 se kriza ponovno zaostri, ko prevlada splošno nezadovoljstvo in nezaupanje v italijansko gospodarstvo.

V letih 1977 in 1978 pa prav politika deviznega tečaja napoveduje izhod iz kriznega obdobja. Prvi cilj je zmanjšanje stopnje inflacije preko omejevanja vrednosti uvoza, zato je bila potrebna apreciacija lire na deviznih trgih. Drugi cilj je subvencioniranje domačih proizvodov, za kar pa bi potrebovali manjšo apreciacijo lire. Vladni politiki pa izredno koristi tendencialna šibkost ameriškega dolarja, kar omogoči izpolnitev omenjenih ciljev. Med leti 1976 in 1978 se povprečni devizni tečaj lire zmanjša za 16%, kljub temu pa se uspe ohraniti konkurenčnost domačih proizvodov. V primerjavi z gibanji tečaja dolarja in ostalih evropskih valut ima lira prav posebno mesto. Ko se odpro škarje z dolarjem v upadu in evropskimi valutami v naraščanju se lira postavi v neko srednjo pozicijo. Konec leta 1978 je mednarodna izmenjava v ravnotežju, hkrati pa se je povečala tudi produkcijska dejavnost; inflacija je za 10 odstotnih točk višja kot v Nemčiji, ki je najstabilnejša država. Iz naštetega sledi, da je v nekaterih sektorjih prišlo do stabilizacije, v drugih pa ne.

Po vseh teh poskusih se italijanska vlada odloči pristopiti Evropskemu denarnemu sistemu. Pogajanja za njegovo oblikovanje se začnejo leta 1978, predstavljena sta dva modela, in sicer francoski in nemški. Francoski predvideva postavitev mej pri nihanju valut v primerjavi z ECU-jem (ECU - evropska denarna enota). Nemški predlog pa predvideva sporazum o menjalniškem tečaju med različnimi valutami in dovoljeno nihanje okoli posameznih parov valut. Če se katerikoli bilateralni tečaj oddalji od določene paritete, mora država, katere valuta deprecira, uporabiti ustrezne ukrepe. Na koncu je sprejet drugi predlog, prvi predlog pa doseže samo uvedbo indikatorjev za divergenco v primerjavi z ECU-jem. Dovoljeno nihanje je določeno na plus, minus 2.25%, Italija pa dobi plus, minus 6%.

Italijanska industrijska politika v tem obdobju pokaže svojo različnost glede na ostale evropske države, predvsem anglosaške. V Italiji se vidne razlike pokažejo predvsem v pomanjkanju ustrezne protimonopolne politike in v velikem deležu, ki ga zasedajo podjetja pod javnim nadzorom. Najpomembnejši ukrep za industrijsko politiko v tem obdobju je zakon 675, sprejet avgusta 1977. Predvideval je konverzijo in obnovitev industrijske dejavnosti, hkrati pa je posvetil še večjo pozornost slabo razvitemu jugu države. Zakon pa je bil le delno

učinkovit. Vsi novi resursi, ki so bili namenjeni jugu, so bili absorvirani s strani kapitalsko intenzivnih panog, kot so železarstvo in petrokemija, tako javnih kot privatnih. Pravi razcvet podjetništva pa je zakon povzročil v severo-vzhodnih regijah. Številna novonastala majhna in srednja podjetja prevzamejo vodilno vlogo v italijanskem gospodarstvu. Ta fenomen ni bil ne predviden in ne zaželen s strani predstavnikov ekonomske politike kljub uvedbi ugodnih davčnih olajšav, ki so povzročile ta razcvet.

Italijanske vlade so v obdobju sedemdesetih let ves čas izvajale politiko t.i. nacionalne solidarnosti. Ob koncu desetletja lahko povzamemo tovrstno politiko v štirih potezah: povečanje lokalne avtonomije, reforma javnih financ, reševanje stanovanjske problematike in zdravstvena reforma. Nacionalna solidarnost se počasi umika vse večji želji po modernizaciji in liberalizaciji, kar je tudi cilj avtonomizma socialističnih vlad v osemdesetih letih.

3.4. EKSPANZIVNA EKONOMSKA POLITIKA SOCIALISTIČNIH VLAD 1980-1992

To obdobje se začne z nenavadnim fenomenom. Znižanje obrestnih mer, ki se je pojavilo v celotnem obdobju, 1979-1983, ni bilo nikakor proporcionalno z znižanjem stopnje inflacije. Razlog za takšno nenavadno gibanje so mnogi iskali pri zgledovanju italijanske vlade po ekonomski politiki, ki se je odvijala v ZDA. Najuglednejši predstavnik tega obdobja je prvak socialistične stranke Italije Bettino Craxi.

V tem obdobju je novo izvoljena ameriška administracija predsednika Ronalda Reagana začela z fiskalno politiko, ki je bila podkrovana s teorijo ekonomike ponudbe. Ta politika je na eni strani prinesla zelo veliko ekspanzijo ameriškega gospodarstva, po drugi strani pa je privedla do vse večjih primarnih deficitov. Na mednarodnem prizorišču se je hkrati s tem pojavila zelo močna konkurenca nemškega in japonskega gospodarstva. Posledica tega je bilo povečanje uvoza iz teh držav, kar je privedlo do zunanjetrgovinskega primankljaja. Ameriške centralne banke so takšno situacijo dvojnega deficita ostro obsodile in začele z zelo restriktivno monetarno politiko, ki naj bi dolg podražila in s tem prisilila vlado, da z premišljeno fiskalno politiko znova doseže izravnano v javnofinančni bilanci. Takšna politika pa žal ni prinesla nič dobrega, saj se vlada na izzive centralnih bank ni hotela odzvati. Poleg javnofinančnega primankljaja so tu bile še visoke obrestne mere, ki so skupaj s prilivom tujega kapitala povzročile izredno apreciacijo dolarja, ki je samo še povečevala zunanjetrgovinski primankljaj. Reagan je praktično bil prisiljen nadaljevati v začrtani smeri, saj je prav z obljubami tovrstne politike zmagal na volitvah.

V osemdesetih letih se je razvilo mišljenje, da se je italijanska vlada znašla v istih nasprotjih kot v ZDA. Ravno tako imamo na eni strani vlado, ki razvija ekspanzivno politiko, na drugi strani pa Banko Italije, ki ohranja visoke obrestne mere, da bi prisilila vlado k zmanjšanju deficita. Kljub temu pa se v obdobju 1980-1986 dosežejo stopnje donosnosti italijanskih

podjetij, ki so višje od tistih v Franciji, Veliki Britaniji in Nemčiji. Ostaja samo vprašanje, ali je bilo to doseženo na račun visokega javnega dolga. Poleg novonastalega dolga moramo seveda prišteti dolg, ki je posledica socialnih reform iz sedemdesetih let. V tem obdobju so vsi pričakovali povečanje javnofinančnih prihodkov, ki bi pokrili stroške za izvedbo reform iz prejšnjih obdobj. Ko so se dolgovi iz prejšnjih let in novonastali dolgovi kot posledica novih ekonomskih politik sešteli je prišlo do prave »eksplozije« v sredini osemdesetih let. To eksplozijo je zaznamovala popolna razdružitev Banke Italije in državne blagajne. V ekonomski teoriji zasledimo, da je razmerje med centralno banko in državno blagajno zelo pomembno. Na eni strani imamo državno blagajno, ki nujno potrebuje finančni servis s strani centralne banke, na drugi strani pa imamo problem neodvisnosti monetarne politike, ki jo banka izvaja.

Pri tem nasprotovanju gre namreč za vprašanje učinkovitosti ukrepov v zvezi z monetarnimi cilji, ki jih Banka Italije želi doseči. V glavnem, vsa denarna sredstva s katerimi se državna blagajna financira povzročijo razširitev denarne osnove. Banka Italije na to razširitev nima vpliva, s tem pa je tudi restriktivna monetarna politika neučinkovita. Zaradi takšne situacije se je Banka Italije odločila da bo »nagajala« državi, kjer pač lahko.

Razmere med Banko Italije in državo so se uredile z pristopom k Maastrichtski pogodbi leta 1991. S pogodbo se je Italija zavezala, da bo izvedla korenite spremembe v svoji politiki. Prioriteta je bila zadrževanje javnega dolga znotraj mej, ki so bile določene v pogodbi. Pogodba je bila rezultat dolgoletnih izkušenj, ki so si jih evropske kapitalistične države nabrale skozi svojo zgodovino. Najpomembnejša ugotovitev, ki jo razberemo iz pogodbe, je, da so centralne banke po vseh ekonomskih krizah in po vseh zlomih na borzah, najučinkovitejše inštitucije ki ohranjajo stabilnost svetovnega gospodarstva. Neučinkovitost državnih politik za obvladovanje gospodarskih ciklov in neuravnoteženost javnofinančnih blagajn so samo še potrdili ustreznost mnenj številnih centralnih bank po svetu do ekspanzivnih gospodarskih politik v osemdesetih letih.

Evropske države so tako ustanovile evropski sistem centralnih bank. Italijanska centralna banka se je tako povzdignila na neko skupno, federalno raven, ki bo ob predpostavki urejenih javnofinančnih računov in z ustrežno monetarno politiko uspešno obvladovala ciklično gibanje gospodarstva.

3.5. ITALIJA V EVROPSKI UNIJI 1992-2003

Maastrichtski pogodbi lahko z drugimi besedami rečemo tudi pogodba o ustanovitvi Evropske unije. Ta pogodba pomeni zelo pomembno nadgradnjo Rimske pogodbe iz petdesetih let in zaključek usklajevanj nacionalnih politik petnajstih evropskih držav. Med njimi je seveda tudi Italija, ki začinja svojo evropsko pot z levičarsko vlado Giuliana Amata,

kateremu je zelo hitro sledila zamenjava s Carlom Azegliom Ciampijem iz vrst iste koalicije. Ta vlada je imela zelo kočljivo vlogo pri oblikovanju ustrezne ekonomske politike v novem evropskem kontekstu.

Pristop k pogodbi je zahteval, da Italija izvede vse potrebne reforme, ki morajo postaviti v ospredje politiko zmanjševanja javnega dolga. Glavna naloga je bila obvladovanje javnega dolga znotraj s pogodbo predpisanih mej. Ciampi je z javnim govorom napovedal rigorozno monetarno politiko, kar je zelo ugajalo Banki Italije, vsem trgom pa je obljubil, da se s podpisom Maastrichtske pogodbe obetajo boljši časi. Banka Italije je opozorila še na nujnost zamrznitve oziroma nadzorovane rasti plač v javnem sektorju skladno z načrtovano inflacijo. Ta kontrolni mehanizem naj bi služil kot osnova za nadzor dinamike nominalnih dohodkov v privatnem sektorju. Poleg tega pa naj bi se izvajala kontrola pri izplačevanju pokojnin in pri vzdrževanju administrativnih cen. Banka Italije je še zahtevala, naj se čim prej izvedejo velikokrat napovedane reforme pokojninske in zdravstvene blagajne. Samo te reforme bi lahko uspešno obvladovale javno porabo, kar bi pozitivno vplivalo na pričakovanja in povzročilo zmanjšanje obrestnih mer.

Kot že omenjeno, je zmaga takšne usmeritve pomenila imenovanje Carla Azeglia Ciampija za ministrskega predsednika pomladi 1993. Že julija istega leta ja Ciampi napovedal številne bilančne popravke pri primanjkljaju, ki naj bi skupaj znašali preko 30 000 milijard lir. Po vseh napovedovanjih je bil prvi rezultat Ciampijeve vlade konec leta 1993 sporazum med socialnimi partnerji, kjer je bila država v vlogi posrednika. Sporazum je prinesel ravnotežje pri dinamiki plačne politike v javnem in privatnem sektorju ter odpravo indeksacije, kar je dobro vplivalo na konkurenčnost.

Do leta 1994 je bila stopnja rasti v glavnem nizka, po tem letu pa se je zvišala, ker se je zaradi ugodnejših gospodarskih razmer začel bolje izkoriščati proizvodni potencial. V prvem letu in pol delovanja nove vlade se je državna poraba zmanjšala za 4%, davčna obremenitev pa povečala za 2%. Kar se tiče davčne obremenitve, je vlada predlagala zamenjavo fiksnih davčnih prilivov s prilivi po potrebi. Vlada je predlagala variabilno davčno obremenitev, ki bi bila nujna za izvedbo reform na socialnem področju. Poleg tega je vlada skušala doseči čim bolj preprost način pobiranja davkov, ki bi olajšal delo davkoplačevalcem ter davčnim uradom, s tem pa prinesel tudi večje zajetje davčnih prihodkov. Med drugimi ukrepi lahko omenimo močno zmanjšanje obrestnih mer, ki so bile celo za 2.5% manjše od tistih v Nemčiji.

Zadnji akt Ciampijeve vlade je bil t.i. Dokument o ekonomsko-finančnih načrtih za obdobje 1994-96. Sledile so volitve, na katerih se je desna sredina presenetljivo uspela dokopati do oblasti. Silvio Berlusconi kot vodilni v tej koaliciji je napovedal popolno ukinitve dosedanje gospodarske politike in postavitev nove. Koalicija ni zdržala zaradi notranjih nesporazumov, zato so se vajeti oblasti vrnile levici, ki je z Lambertom Dinijem nadaljevala izvajanje Ciampijevega načrta. V njem so bila zajeta vsa pravila in predpisi, ki so opredeljevali

postopno zmanjševanje javnega dolga v razmerah zelo dobre gospodarske rasti. Lep primer iz načrta je postopno zmanjševanje stopnje inflacije, ki je temeljilo na strogi kontroli vseh vrst dohodkov in stabilizaciji cen. Leta 1994 je bila inflacija 3.5%, leta 1995 2.5%, 1996 je padla na 2%. Vzporedno z zniževanjem inflacije so se zniževale tudi obrestne mere. Leta 1994 so bile okoli 9.8%, leta 1996 pa so se znižale na 7.6%. Vlada si je tudi močno želela stabilizirati razmerje javni dolg/BDP, kar po mnenju raziskovalnega inštituta pri združenju Confindustria ni in tudi še lep čas ne bo dosegla. Raziskovalni inštitut je namreč trdil, da stabilizacije ni mogoče doseči zaradi številnih prikritih dolgov v zdravstvu, lokalnih organizacijah in javnih podjetjih. Kljub temu očitku pa se poročilo inštituta konča z ugodno oceno do Ciampijeve oziroma Dinijeve politike. Iz poročila je razvidno mnenje, če bi se država še naprej držala Ciampijevega programa bi se vladne finance znašle v dobrem položaju. Obstaja torej neki okvir, v katerem bi se preko proračuna izvajale vzpodbude za gospodarstvo. Vsekakor pa se mora država rešiti problemov v zdravstvu in socialnem varstvu.

Vse do volitev leta 2001 so nadaljevali Dinijevo delo Romano Prodi, Massimo D'Alema in Giuliano Amato, ki so prihajali iz vrst leve sredine. Prodijeva vlada je na vsak način skušala ujeti prvo priložnost za pristop k evropski denarni uniji skupaj še z enajstimi evropskimi državami. Da bi to dosegel, je na vsak način in v najkrajšem času moral popraviti stanje javnih financ. Povišal je davčno obremenitev gospodarstva do take meje, da so se ponekod mali podjetniki zoperstavili vladni politiki. Razmere je koristno izrabila desna sredina, ki je z vsemi močmi napadla vodilno koalicijo. Zaradi tega in zaradi notranjih razhajanj v koaliciji je Prodi moral predati vodstvo vlade najprej D'Alema, nato pa še Amatu. Kljub temu pa lahko vse zasluge za pravočasen vstop Italije v denarno unijo pripišemo ravno Romanu Prodiu. Mnogi analitiki trdijo, da je takšen zaostanek v približevanju evropski denarni uniji povzročila izvolitev prve desnosedinske vlade Silvia Berlusconija leta 1994, ki je trajala ravno dovolj, da je prekrižala načrte levici pri izboljšanju stanja javnih financ, hkrati s tem pa tudi podaljšala približevanje k denarni uniji. Berlusconi je bil namreč nasprotnik Maastrichtskih kriterijev, s tem pa tudi denarne unije.

Zaradi nadaljevanja razhajanj v levici in zaradi vse agresivnejše propagandne kampanije proti levici, ki jo je povzročala desna sredina so volitve leta 2001 postavile na oblast drugo Berlusconijevo vlado. Posledice te vlade se šele počasi pojavljajo, obljube za boljši jutri se pa kar vrstijo.

Na prvem mestu ukrepov nove vlade je fiskalna reforma. Temelj te reforme je obsežna raziskava mnenja ljudi in podjetnikov do odbdavčitve, ki bo lahko opredelila legitimne davčne stopnje. Svoj predlog je vlada strnila v nekaj točkah, ki ne pomenijo samo reforme, ampak pravo revolucijo v načinih obdavčevanja. Omenimo lahko odpravo sukcesijskih davkov, odpravo davkov na darila, prehod iz sedanjih 100 vrst davkov na samo 8 glavnih, oprostitve in stimulacije za podjetja v sivi ekonomiji, uvedba samo ene razločne davčne številke in odprava tri tisočih davčnih zakonov, ki so trenutno prisotni. Analiza takšne naravnosti bo lahko opravljena šele v naslednjih letih. Vsi davki se bodo korenito znižali,

zato je vlada predstavila ukrepe, ki bodo kompenzirali izpad davčnih prihodkov. V tem obdobju naj bi se BDP povečal za 4%, oblikovala nova delovna mesta, s tem pa tudi več davčnih zavezancev, zmanjšal se vpliv sive ekonomije na podlagi ustreznega zakona, zaprle neučinkovite javne službe, povrnil bi se kapital iz tujine ter zmanjšala javna poraba z boljšo in bolj smotrno organizacijo ministrstev.

Na drugem mestu je t.i. *New Economy*, ki pomeni uvedbo digitalne tehnologije na vseh področjih družbenega življenja. To za podjetja pomeni davčne olajšave pri investiranju v strojno in programsko opremo, nikakršnega specifičnega davka pri upravljanju z internetom, davčne olajšave za delo preko računalniških omrežij, varovanje intelektualne lastnine pri vseh odkritjih, ki so bila dosežena v okviru *New Economy*, propagandne akcije, ki opozarjajo na dostop do sredstev Evropske unije za razvoj informacijske tehnologije, zagotovitev varnosti pri transakcijah preko računalniške mreže in preprečevanje informacijskega kriminala.

Na tretjem mestu so ukrepi za razvoj infrastrukture. Nova zakonodaja na tem področju naj bi zagotovila premagovanje vse birokratskih ovir, ki preprečujejo izvajanje načrtov. Za izvedbo načrtov bodo skušali pritegniti tudi zasebni kapital. Prioritete pri izgradnji vseh objektov bodo preverjali na osnovi kritičnosti in nujnosti. Za to bodo oblikovani posebni sezname, na katerih bo jasno zapisano, kaj storiti prej in kaj kasneje. Pri tem bo imel prednost italijanski jug, kjer je avtocestno in železniško omrežje najmanj razvito. Sledila bodo vsa večja vozlišča okoli velikih mest, kjer občasno nastajajo ozka grla.

Obljube vlade so segle do te mere, da je sam predsednik Berlusconi javno pred vsemi volilci podpisal izjavo, da bo poleg omenjenih in drugih ukrepov za gospodarstvo izpolnil še številne druge naloge na preostalih področjih. Prepričan je, da bo njegova skrb za malo gospodarstvo kot temeljno značilnost italijanskega gospodarstva zelo hitro pripeljala Italijo na sam evropski vrh.

SKLEP

Najpomembnejši ukrepi italijanskih vlad za gospodarstvo, ki jih opazimo v prvih sto letih obstoja Italije, so vsekakor ukrepi na monetarnem področju. Številne vlade so na vsak način skušale doseči kakovosten denarni sektor, ki bi lahko zagotovil nemoten razvoj gospodarskih panog. Prvih sto let zaznamuje »lov« na zlati standard, ki je pomenil, vsakič ko je bil uveden, rast, razvoj in priliv tujega kapitala. Mednarodni trgovinski sporazumi v tem času niso nikoli prišli do pravega izraza, saj so se vse mednarodne transakcije izvajale v zlatu. Potem ko so se mednarodni tokovi uspešno vzpostavili, so se kmalu tudi prekinili. V primerjavi z zlato valuto so bile druge opcije, ki jih je Italija tudi izbrala, klirinški sporazumi iz tridesetih let 20. stoletja. Verjetno bi ti sporazumi lahko tudi pripomogli k razvoju gospodarstva, če ne bi bili partnerji v teh pogodbah fašistična Italija in nacistična Nemčija. Tržni mehanizem v Italiji je torej nujno potreboval čim več »zlatih« obdobj, da bi lahko zagotovil nemoteno alokacijo resursov. Situacija stoletne negotovosti se korenito spremeni, ko se Italija pridruži Bretton-Woodskeemu sporazumu iz leta 1944. Ameriški dolar postane rezervna valuta in svetovni denar, postavljene so bile trdne mednarodne denarne osnove skupaj z mehanizmi, ki ta sistem ohranjajo. Močna državna in privatna investicijska dejavnost povzročita sredi petdesetih let dvajsetega stoletja pravi in tudi prvi zagon gospodarstva v celotni zgodovini Italije. Vsi najpomembnejši ekonomski kazalci v zelo kratkem času sunkovito narastejo, kar je tudi omogočilo večjo skrb za socialni sektor v državi. Tega obdobja je konec, ko se v sedemdesetih letih pojavijo naftni šoki in razvrednotenje dolarja. Pri iskanju skupne rešitve se je Italija začela opirati na evropske partnerice, ki so začele graditi lastno denarno področje, kjer so uvedle tudi skupno denarno valuto.

Na drugem mestu so bili ukrepi v zvezi z infrastrukturo. Geografske značilnosti so bile le ena izmed težav pri izgradnji ustreznih komunikacijskih kanalov. Veliko večje prepreke so predstavljali lokalni interesi posameznih kapitalistov, ki so s prisotnostjo v parlamentu skušali vplivati na nacionalni program izgradnje cestnega, železniškega in telegrafskega omrežja. Šele v v začetku 20. stoletja in v obdobju fašizma so infrastrukturo približali potrebam ljudi. Zaradi tega so se razlike v razvitosti regij ohranile do danes. Močna notranja emigracija v smeri jug-sever je trden dokaz zaostalosti pokrajin v t.i. nizki Italiji. Organiziran kriminal v teh deželah pa še dodatno otežuje priliv državnih sredstev, saj podkupljeni uradniki preusmerjajo ta sredstva na zasebne račune. Gledano iz vidika celotne države je infrastruktura še danes neustrezna.

Na tretjem mestu so ukrepi v zvezi z energetiko. Na tem področju je Italija uspela doseči napredek, saj je s kabelskimi sistemi in načini gradnje hidroelektrarn oskrbovala tudi nekatere druge evropske države. Električno omrežje je bilo dobro razvito in pokrivalo vse potrebe razvijajoče se industrije. Tudi koncesije za zajezitev vodnih virov so bile ustrezno razdeljene.

Iz vsega navedenega lahko sklepam, da bi Italija na podlagi svoje razsežnosti, naravnih virov, velike delovne armade in veliko znanja na številnih področjih lahko bolje izrabila svoj razvojni potencial.

LITERATURA

1. Toniolo Gianni: Storia economica dell' Italia liberale. Bologna : Universale Paperbacks Il Mulino, 1998. 241 str.
2. Leonardi Andrea, Cova Alberto, Galea Pasquale: Il Novecento economico italiano. Bologna : Monduzzi Editore, 1997. 351 str.
3. Carocci Giampiero: Storia d' Italia dall' Unita a oggi. Milano : Feltrinelli, 1975. 427 str.
4. Luzzatto Gino: L' economia italiana dal 1861 al 1914. Milano : Banca Commerciale Italiana, 1963. 224 str.
5. Warglien Massimo: Investimento industriale e instabilita finanziaria in Italia (1878-1913). Rivista di Storia Economica, Milano, 3 (1987), str. 384-439.
6. Einaudi Luigi: La condotta economica e gli effetti sociali della guerra italiana. Bari : Laterza, 1933. 672 str.
7. Gualerni Gualberto: Storia dell' Italia industriale. Milano : Etaslibri, 1994. 309 str.
8. Asso Pier Francesco: Finanza internazionale, vincolo esterno e cambi, 1919-1939. Roma : Laterza, 1993. 491 str.
9. Toniolo Gianni: L' Economia dell' Italia fascista. Bari : Laterza, 1980. 353 str.
10. Castronovo Valerio: Storia economica d' Italia dall' Ottocento ai giorni nostri. Torino : G. Einaudi, 1995. 628 str.
11. Zamagni Vera: Dalla periferia al centro. La seconda rinascita economica dell' Italia 1861-1881. Bologna : Il Mulino, 1993. 536 str.
12. Balconi Margherita: La siderurgia italiana 1945-1990. Tra controllo pubblico e incentivi del mercato. Bologna : Il Mulino, 1991. 567 str.
13. Graziani Augusto: L' economia italiana dal 1945 a oggi. Bologna : Il Mulino, 1979. 451 str.
14. Asso Pier Francesco, De Cecco Marcello: Storia del Crediop. Roma : Laterza, 1994. 644 str.
15. Saraceno Pasquale: Gli anni dello Schema Vanoni (1953-1959). Milano : Giuffre, 1982. 388 str.
16. Graziani Augusto: Lo sviluppo dell' economia italiana dalla ricostruzione alla moneta europea. Torino : Bollati Boringhieri, 2000. 269 str.
17. Clough Shepard B., De Rosa Luigi: Storia dell' economia italiana dal 1861 ad oggi. Bologna : Cappelli, 1971. 551 str.
18. Valli Vittorio: L' economia e la politica economica italiana 1945-1975. Milano : Etaslibri, 1976. 162 str.

VIRI

1. Banca d' Italia, relazione 1948. Roma : Banca d' Italia, 1992. 266 str.
2. Mitchell B. R. : European Historical Statistics. London : Macmillan, 1978. 219 str.
3. L' IRI dalla fondazione alle privatizzazioni. [URL: <http://www.dse.unive.it>], 16.5.2003.
4. L' industrializzazione in Italia fino ai primi anni del '900. [URL: <http://fiom.milano.it>], 23.4.2003.
5. L' interventismo pubblico fascista e il nuovo corso sindacale in Italia. [URL: <http://www.confindustria.it>], 16.5.2003.

PRILOGA 1

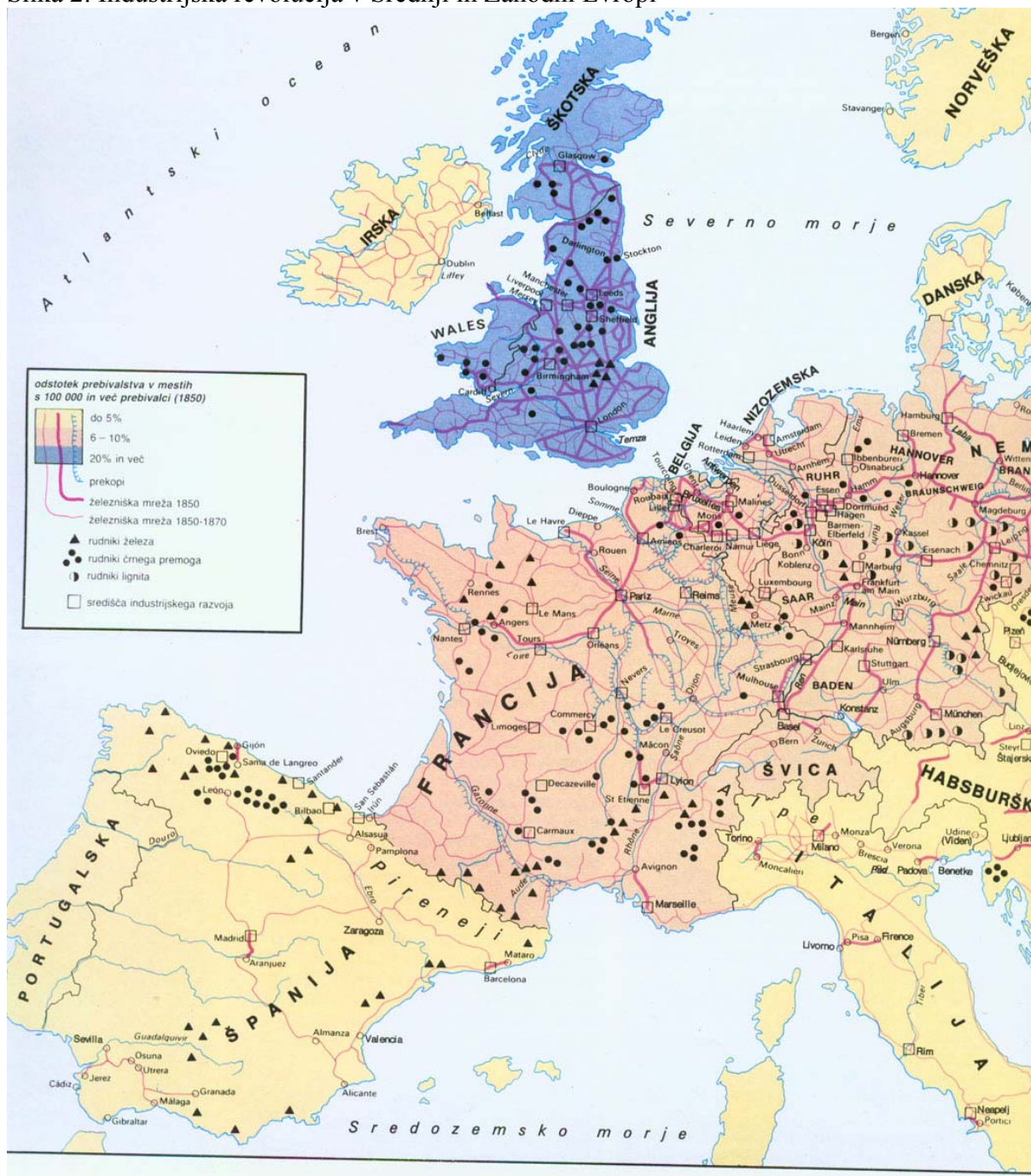
Slika 1: Italijanske državnice ob združitvi v skupno državo

Vir: The Times Atlas svetovne zgodovine. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1989. 379 str.

PRILOGA 2

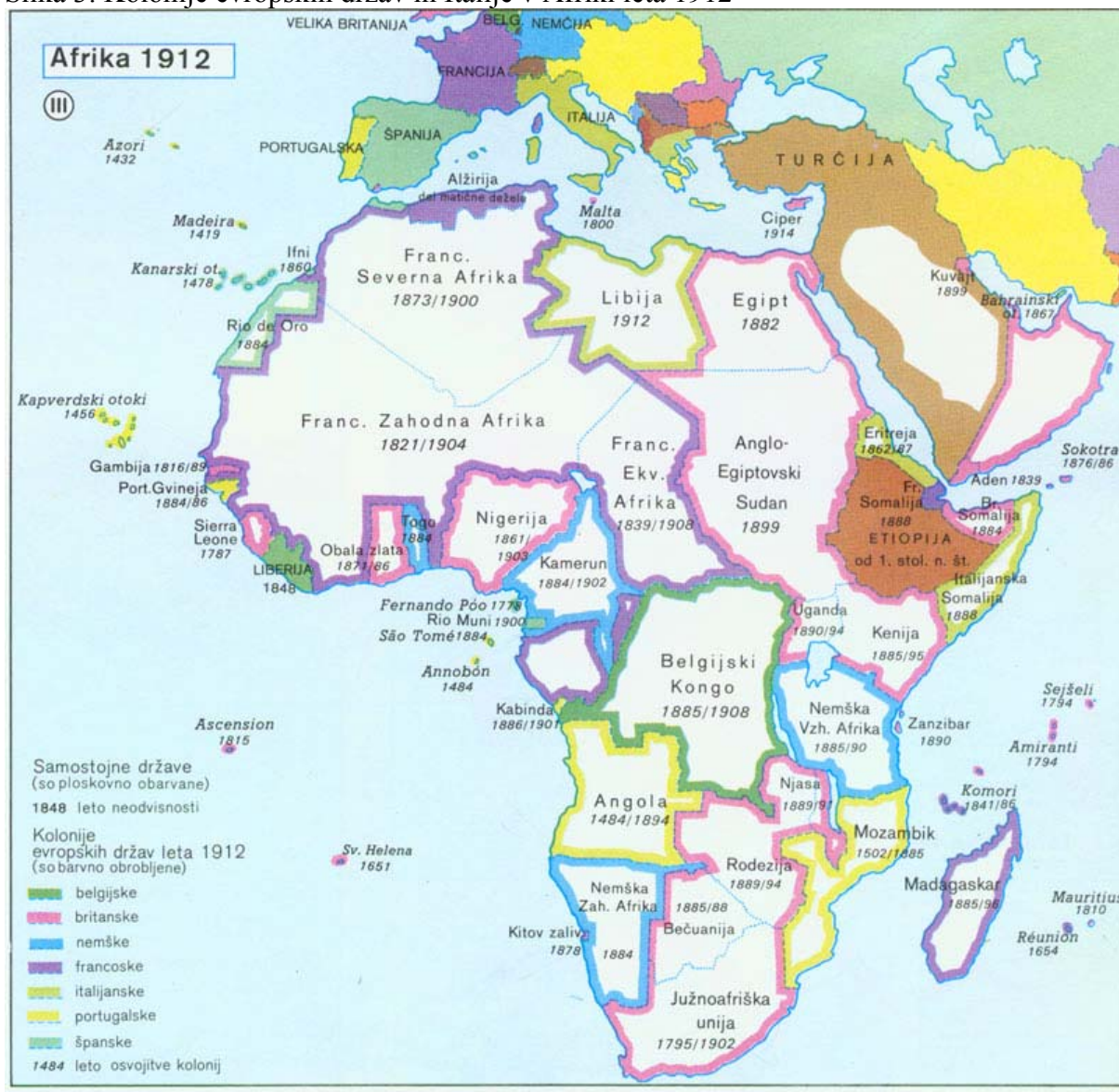
Slika 2: Industrijska revolucija v Srednji in Zahodni Evropi

Vir: The Times Atlas svetovne zgodovine. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1989. 379 str.

PRILOGA 3

Slika 3: Kolonije evropskih držav in Italije v Afriki leta 1912

Vir: Atlas sveta za osnovne in srednje šole. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1990. 174 str.

